

שער תשיעי

שנות התשעים והעשור הראשון למאה ה-21: מו"לים קטנים ומו"ל עצום – עלייתה של "כנרת, זמורה-ביתן, דביר" לצד צמיחתן של הוצאות הגומחה

עם הקפיטליזם והטכנולוגיה

שנות ה-90 של המאה ה-20 היו שנים של שינוי בישראל. בסופן מנתה אוכלוסיית המדינה כ-6.3 מיליון איש (כ-5 מיליון מתוכם יהודים), כמיליון וחצי יותר מאשר בתחילת העשור וזאת, בעיקר, עקב גלי עלייה גדולים מארצות ברית-המועצות לשעבר ומאתיופיה. מלחמת המפרץ הראשונה (1991) והסכמי אוסלו (1993) הביאו להסרה של החרם הכלכלי (החרם הערבי) על מדינת ישראל, וכך נפתחו בפניה אפשרויות והזדמנויות חדשות להעמקת הקשרים הגלובליים. ישראל התעצמה כלכלית מתוך השתלבותה בכלכלה הגלובלית ועברה במהירות תהליכי קפיטליזציה, ובכללם הפרטה של שירותים ציבוריים לאזרח. בין השאר הופרטו שירותי התקשורת ובכללם תקשורת המחשבים. בעולם הממוחשב, הפקת ספר הינה פשוטה וזולה; כל מי שיש לו נגישות למחשב ובו תוכנה מתאימה יכול להפיק בביתו ספרים ואזי – לשגר אותם לרשת כספרים דיגיטליים, או להדפיס ולכרוך אותם בעלות מזערית. עובדה זו משפיעה על שדה המו"לות.

באותה העת, במקביל להוצאות שנסקרו בפרקים קודמים, החלה להתגבש קבוצת הוצאות הספרים "כנרת, זמורה-ביתן, דביר", השותפה לרשת הפצת הספרים הגדולה, "צומת ספרים", ונבנתה ככוח המשמעותי ביותר בשדה המו"לות הישראלי. לצד "האימפריה" עלו הוצאות קטנות רבות וזאת, בין השאר, כריאקציה לגופים הגדולים הללו. אם נקפוץ שני עשורים קדימה, למציאות בעת נעילת ספר

זה, נראה כי בצד העלייה בהוצאות הקטנות ובחשיבותן, נראה כי אלו מתקשות לשרוד והן חוברות אל הוצאות גדולות, כדי לפעול תחת מוטת הנכפיים שלהן.

השער הנוכחי נחלק לשניים: בחלקו הראשון נסקור את עליית הכוח המו"לי הגדול של הוצאות "כנרת, זמורה-ביתן, דביר" יחד עם "צומת ספרים" ובחלקו השני נספר על מו"לים בינוניים וקטנים, שהופיעו בשנות ה-90 ובעשור הראשון למאה העשרים.

"כנרת, זמורה-ביתן, דביר" ו"צומת ספרים": שנות האלפיים

מצד ההיסטוריה, "כנרת, זמורה-ביתן, דביר" ו"צומת ספרים" הן, במידה רבה, פרי מפעלה של משפחת זמורה לדורותיה. קורות המשפחה ובתי ההוצאה שלה נסקרו בשער הרביעי – שעסק בהוצאת "מחברות לספרות" ובישראל זמורה, שהקים אותה בשנות ה-40 – ובשער השביעי, שעסק בבנו של ישראל זמורה, אהד, אשר היה ממקימי "זמורה-ביתן-מודן" בראשית שנות ה-70. אהד ניהל את ההוצאה במשך כעשרים וחמש שנה, עד שהעביר את התפקיד לבנו, ערן, והוא עצמו כיהן בתפקיד סמלי כנשיא החברה עד לפטירתו ב-2003. ערן זמורה הוא כיום שותף בניהול "כנרת, זמורה-ביתן, דביר" ביחד עם יורם רוז מ"כנרת".

שיתוף הפעולה בין שני בתי ההוצאה החל ב-1996, בעסק למכירת ספרים – "צומת ספרים", אף היא מיזוג של רשת נוספת: "יריד הספרים". שיתוף הפעולה המו"לי בין השניים נמשך בשנת 2001, בהסכם שנחתם ביניהן כדי לשלב כוחות בהתמודדות בשוק תחרותי. "כנרת" ו"זמורה-ביתן-דביר" הוציאו במשותף את אנציקלופדיית "אביב", את מילון "אבן-שושן" ועוד. למרות ההצהרות כי החיבור בין ההוצאות לא נבע מקשיים כלכליים שיוחסו ל"זמורה-ביתן-דביר", הרי שהבחירה בהצבת השם "כנרת" ראשון בשמה של ההוצאה המשותפת מצביעה, ככל הנראה, על העדפת הכוח הכלכלי של "כנרת" על-פני השם ההיסטורי, "זמורה", הנושא משמעות תרבותית.

הוצאת "כנרת"

"כנרת" נוסדה בשנת 1978 בידי יורם רוז ותלמה אליגון-רוז. יורם רוז הוא מנכ"ל משותף בהוצאה הממוזגת ותלמה אליגון-רוז משמשת כיום כעורכת בהוצאה. דרכם כמו"לים החלה בעקבות ספר ילדים, שתלמה הוציאה על-ידי "כתר". אמה, העיתונאית עפרה אליגון, הציעה לה לפתוח הוצאת ספרים. על מקור השם "כנרת" בראיון עמה סיפרה אליגון-רוז: "אמי התחתנה בשנית עם גבר טברייני, והבית שבו גרו צפה על הכנרת, ומכאן נולד השם".¹ יורם רוז היה ארכיטקט ותלמה אליגון-רוז – מנהלת אמנותית בחברת התקליטים סי.בי.אס, פזמונאית, מלחינה ותסריטאית.² בין היתר, היא כתבה את התסריט לתוכנית הילדים "הצריף של תמרי". הספר הראשון שהוציאו בני הזוג ב"כנרת" היה מבוסס על התכנית. הצלחתו הובילה לארבעה ספרים נוספים בסדרה "הצריף של תמרי". אליגון-רוז: "לא הבנו למה אנחנו נכנסים. זה לא היה צעד מחושב, אלא משהו שזרם מספר לספר, ובאיזה שלב עזבתי את חברת התקליטים". תכנית הטלוויזיה "הצריף של תמרי" הייתה מושתתת על בובות שיצר האמן אריק סמית; דמויות אלה הופיעו בספרי הסדרה, שהייתה הצלחה כלכלית גדולה. כחלק ממסע הפרסום של הספר הולבש יורם רוז בתלבושת הדב הגדול וטייל עמו ברחובות העיר, מלווה בשחקן יוסי גרבר: אליגון-רוז: "יורם נחנק מחום. 'כנרת' היתה אז משהו קטן וכמעט מחתרתי". בתחילת דרכה של ההוצאה הדפיסו בני הזוג רוז את הספרים בבתי דפוס קטנים בתל-אביב ומסרו אותם למפיץ. מאוחר יותר הם החלו להפיץ את הספרים בעצמם.

¹ ראיון עמה נערך ביולי 2003. ראיינה: מרב נשר.

² תלמה אליגון-רוז כתבה, בין היתר, עשרות פזמונים, חלקם למבוגרים ("יונה עם עלה של זית", "אין לך מה לדאוג" ("שלחי לי תחתונים וגופיות...") וחלקם לילדים (ביניהם השירים המוכרים מתוכניות הילדים "החתול שמיל", "הצריף של תמרי", "ראש כרוב" ואחרים).

לאחר "הצריף של תמרי" הוציאה "כנרת" את היה מדרך הטילום, "אירופה בחמישה דולר ליום", שאף הוא נמכר יפה. ספר ילדים נוסף, שהצליח מאוד ושעדיין נמכר יפה, הוא האוסף "100 שירים ראשונים". הרעיון להוצאתו נולד מהעיסוק של אליגון-רוז בחברת התקליטים ומשיתוף פעולה עם דניאלה גרדוש שעבדה במחלקת הילדים והנוער של הערוץ הראשון. בעקבותיו יצא "100 סיפורים ראשונים". שני הספרים משולבים בקלטות ובספרי המשך. אליגון-רוז עיבדה ספרי ילדים, שיצאו ב"כנרת": הסדרה "ספר לי סיפור" מכילה סיפורי ילדים קלאסיים בעיבוד ובהם "בת הים הקטנה", "החליץ מהמליץ", "זוהבה ושלוש הדובים" ו"כפה אדומה".

לאחר בניית המערכת החלה ההוצאה לפתח את הפקות ספרי היעץ, העיון, המקור והתרגום. הם הוציאו הספר-אלבום וקלטת מאת מרדכי נאור – "ארץ נולדת" וכן מקראות רבות, חלק גדול מהן בעריכה של בינה טליממן, בתוספת חוברות פעילויות ומדריכים למורה, כגון סדרת הספרים, "דרך המלים", בעריכת טליממן וחנה שליטא. בתחום הספרות היפה המקורית, שהוציאה "כנרת", בלטו אורלי קסטל-בלום (שעברה להוצאה מ"זמורה-ביתן"), יהונתן גפן (שעשה בתורו את המסלול ההפוך – מ"כנרת" ל"זמורה ביתן") ויורם קניוק עם ספרו "ערבי טוב" (1984, בשם-המחבר יוסף שרארה; יצא מחדש ב-2010 על-ידי "ידיעות אחרונות"). בין הסופרים המתורגמים: אומברטו אקו, ג'ון לה קארה, מרגרט אטווד והנרי מילר. עד המיזוג הוציאה "כנרת" כ-200 כותרים.

"כנרת" הצליחה להפוך להוצאה גדולה בארץ בתוך זמן קצר יחסית. אליגון-רוז: "עבודת המיצוב היא קשה. מדובר בלבנות שם טוב, לפתח מוסד תשלומים, אמינות וזהירות. וגם לנסות כל הזמן להשתפר עד הלקאה עצמית. השאיפה היא להוציא דברים יותר יפים. אנחנו אומרים - אם כבר להפסיד, אז בואו נפסיד על הספר הזה – שהיה שווה להוציא אותו, שזו גאוה. אנחנו חייבים להיות מסחריים, אין אבא שמממן אותנו. אני לא חושבת שבימינו איזה גוף יכול להרשות לעצמו להיות לא מסחרי. אבל אנחנו נאבקים ומתפתלים ומוצאים איך לעשות ולהוציא מה שראוי". ראוי לציין כי משפטים מסוג זה נשמעים בניסוחים כמעט

דומים ממו"לים רבים שרואיינו לספר זה. לדבריה של אליגון-רוז, היא "הצלע האמנותית-יצירתית" בעבודת ההוצאה, בעלת האינטואיציה, והיא הבוחרת ספרים בירידים, בעוד בן-זוגה, יורם, הוא הצלע "הניהולית-לוגיסטית", איש שיווק וניהול.

החיבור בין "כנרת" ל"זמורה-ביתן-דביר"

בעלי שני בתי ההוצאה לאור באו לידי מסקנה, שבתנאי השפל והתחרות בשוק הספרים, מוטב למזג את השניים. המיזוג הוחל בשלהי המאה ה-20 ובראשית המאה ה-21. אהד זמורה, שליווה בשלהי חייו את ההוצאות תהליך המיזוג, סיפר:

התחרות נעשתה קשה מאוד ויקרה מאוד. כך לדוגמה בספרים מתורגמים ישנם מכרזים. אם אתה מאחר, בשעות, אתה מאבד סיכוי. אם לוקח לי כמה ימים לחזור עם תשובה, מודיעים לי אתם אופציה שלישית. ואפילו חמישית. משלמים הרבה מאוד כסף מקדמות, ולוקחים סיכון גדול מאוד. השוק קשה ותחרותי.

החיבור בין ההוצאות מקנה לגוף המשולב את יתרון הגודל: בית הוצאה, שיש לו משקל נכבד בשוק הספרים, יכול להפיץ את תוצריו בתנאים טובים יותר, שכן המפיצים מתחשבים בתנאים שהוא מציב להם; כך באשר לספקים, מה שמאפשר לו לחסוך בעלויות התפעול וההפקה. על התנהלות ההוצאה אמר יורם רוז:

כשיש שיתוף יש צורך ביותר רגישות למה שאנשים אחרים חושבים. יש שינוי בקו המערכתי בדיקת הספרים כיום יותר מדוקדקת, משקיעים יותר בסקאוטינג [איתור כותרים]. כתוצאה מהמיזוג, היקפי המכירות עלו, אפשר להשקיע בדברים לזמן ארוך, ולקבל החלטות על סמך יותר נתונים. אבל מצד שני היום יש פחות חופש. היום, כשספר עולה לדיון באמצעות אנשי שיווק וספרות, יש יותר רקע עליו, יותר ידע על הסופר, איך הלך בכל מדינה.³

³ ראיון עם רוז נערך ביולי 2003 בבית כנרת-זב"מ שבאור יהודה.

ערן זמורה התחיל לעבוד ב"זמורה-ביתן" בשנת 1980, לאחר שסיים לימודי מנהל עסקים באוניברסיטה. "אני לא בטוח שנכנסתי לעסק הזה עם רצון והחלטה שלי", סיפר. "גמרתי צבא ולימודים, ונכנסתי מתוך מחויבות להמשכיות. אבל במשך השנים זה התהפך ונהפך לדבר המרכזי בחיי. למעלה מעשרים שנה אני עוסק בזה יום ולילה, ואוהב את זה מאד [...] אני לא איש ספרות – אני אוהב ספרים, וקראתי הרבה בצעירותי, אני קורא גם היום – אבל הידע שלי בכלל לא דומה לידע של סבא שלי ואבא שלי. הם אנשי ספר בהויתם ומהותם. אני בהחלט שייך למשפחה, והספרים הם חלק מנוף חיי. הלכתי יותר לצד העסקי, וברחתי מהתערבות בצדדים המערכתיים". אליגון-רוז סיפרה מזווית-הראייה שלה על החיבור:

החלום שלי היה ש'דביר' תהיה שלי. [זה] המימוש שלי כישראלית-ציונית, המתאים לי בתחום המילים והספרות... חלק מהחלום שלנו מומש – השאיפה שתהיה לנו השפעה על התרבות, הרגשה שאנחנו מובילי תרבות. הוצאה היא שיקוף של האנשים שעובדים בה. צריך לבוא ממקום שאתה אוהב וחזק בו. אני מאד מרוצה מהמיזוג, מרגישה שעשינו קפיצה, על אף הקשיים. עכשיו יש יותר התמקצעות וחלוקה לתפקידים, דבר שמתחייב בגלל הגודל. אנחנו בהירים בחלוקת העבודה, והכל יותר מלוטש.

קשה להצביע על תחום שההוצאה מתמחה בו. במובן זה היא, כמו "כתר" ו"ידיעות אחרונות", general publisher, מו"ל כללי במלוא מובן המילה. מבית ההוצאה יוצאים בממוצע למעלה מעשרים ספרים בחודש והוא בית ההוצאה הגדול בישראל. הוצאת "כנרת, זמורה-ביתן, דביר" פעלה במשך שנים מבניין באזור התעשייה באור-יהודה, אך בשנת 2016 חנכה מרכז חדש באזור תעשייה בחבל מודיעין. זהו המטה הלוגיסטי של החברה והוא משתרע על פני למעלה מ-5,000 מטרים רבועים, שחלקם משמשים כמשרדי החברה ל-70 עובדי ההוצאה וחלקם כמחסנים לכשלושה מיליון ספרים. הבניין המרשים והמעוצב, מציג את עוצמתה של החברה על רקע המשבר בעולם המו"לות, ומסמן על דרך השלילה

את החלשותם של מתחריה, בשוק המתנהל ללא פיקוח של הגבלים עסקיים. זאת ועוד, אפשר לשאול עד כמה נהנים עובדי ההוצאה שאינם מנהלים בה – לקטורים, עורכים, מגיחים ועוד – מן השפע הנשקף לכל מי שמתבונן בבניין החברה המפואר ורואה את מפרטו העשיר.

חילופי עורכים תכופים

לאחר המיזוג הייתה שרי גוטמן אמורה להנהיג את הטעם הספרותי בהוצאה, לאחר שעבדה כעשרים שנה כעורכת ב"זמורה-ביתן". היא החליטה לפרוש זמן קצר לאחר שמונתה להיות העורכת הראשית של "כנרת, זמורה-ביתן, דביר" ולהקים הוצאה בעצמה בשם "אחוזת בית" (ראו על כך בסעיף העוסק בהוצאה זו בפרק הבא). במקומה הגיע בשנת 2004 דב אלפון שהוזמן להוצאה על-ידי אהד זמורה, זמן קצר לפני מותו. אלפון, איש עיתונות ותיק, שהחל את דרכו ב"כותרת ראשית", ערך את מוסף "הארץ", הקים וכתב את הטור החדשני, "קפטן אינטרנט", וכן ערך והגיש תוכנית תרבות בערוץ 2, בשם "נספח תרבות". עם כניסתו לתפקיד חודשה הוצאת "מחברות לספרות", ויצאו בה בראשייתה בעיקר ספרים מתורגמים כגון "תשעה סיפורים" של ג'.ד.סלינגר (בתרגום אסף גברון), "תולדות האהבה" של ניקול קראוס (בתרגום שאול לויז) ו"המקרה המוזר של הכלב בשעת לילה" של מארק הדון (בתרגום אהוד תגרי), ואף יצאו ספרי ילדים מתורגמים דוגמת "פו הדב" (בתרגום אבירמה גולן). אחד ההצלחות המטאוריות לאחר האיחוד היה ספר הביכורים של העיתונאי רון לשם, "אם יש גן עדן" (בעריכת נועה מנהיים), כשהספר עובד בהמשך לסרט "בופור" וזכה בשלל פרסים, וביניהם פרס ספיר. הצלחות נוספות היו של סופרים שהיו בהוצאת זמורה עוד טרם האיחוד כמו אלו של אשכול נבו ואמיר גוטפרוינד.

בתקופתו של אלפון גדלה ההוצאה, והיא שכללה מאוד את אתר האינטרנט של ההוצאה, שזכה להמשך פיתוח לאחר תקופתו של אלפון. האתר, המשוכלל באתרי המו"לים בישראל בשעתו, גרוש בעדכונים מעולם הספר ומקדם, כמובן,

את ספרי ההוצאה. האתר מציע להדפיס כל ספר מקטלוג ההוצאה, גם אם אזל לגמרי מן החנויות. כך באתר נכתב על האפשרות הזו:⁴

Print On Demand או בקיצור POD (עקרון דומה ל-VOD) הוא מונח ידוע בתעשיית הספרים בכל העולם: משמעותו היא הדפסה בהזמנה אישית של ספרים שאזלו מן המלאי וכבר אינם זמינים בחנויות הספרים. הוצאת כנרת, זמורה-ביתן דביר, גאה לשיק את השירות הזה בארץ. קטלוג כנרת, זמורה-ביתן, דביר ומחברות לספרות לדורותיהן, המופיע באתר ההוצאה, זמין ל-POD. הספר יודפס במיוחד עבור המזמינים, כולל העטיפה המקורית (בכריכה רכה) וישלח אליהם ישירות.

האפשרות המו"לית הזו הייתה מעניינת במיוחד לאור העובדה שהקטלוג של "זמורה-ביתן-דביר" ותיק ועשיר ביותר ורבים מהספרים החשובים הכלולים בו כבר אינם זמינים לציבור. במידה רבה האופציה להדפסה "on demand" רלוונטית פחות בעשור השני למאה העשרים והאחת בה כמעט כל ניתן להפיק כל ספר כעותק דיגיטלי ולצרוך אותו במכשירים שונים. עדיין האפשרות ליצר עותק פיזי באופן פרטי ממשיכה לשמר את מקומם של הספרים כתוצרים תרבותיים, שנוכחים באופן מוחשי בבתייהם של הקוראים.

בינואר 2007 הצטרף יגאל שוורץ למערכת, לאחר שעזב את "כתר". ב"כנרת, זמורה-ביתן, דביר" הוא ערך ספרי מקור ועיון (ההסדרה "מסה קריטית") כשלצידו של שוורץ עבדו בהוצאה שתי עורכות אחרות, הילה בלום ונועה מנהיים. עם שוורץ עברו להוצאה אהרן אפלפלד,⁵ יואל הופמן, רות אלמוג וחנה בת-שחר.

⁴ ראו באתר האינטרנט של כנרת (נדלה לאחרונה ביולי 2016):

http://www.kinbooks.co.il/page_9949

⁵ שוורץ מלווה את אפלפלד במשך שנים ארוכות. הוא פרסם על מחקרים על יצירתו וכן פרסם מספר ספרים על יצירותיו, וביניהם "קינת היחיד ונצח השבט: אהרן אפלפלד - תמונת עולם" (כתר, 1996), "מאמין בלי כנסייה: ארבע מסות על אהרן אפלפלד" (דביר, 2009) ו"אמנות הסיפור של אהרן אפלפלד" (דביר, 2014).

בנוסף לספריהם הוא ערך כתבים של סופרים נוספים, כגון "ורד הלבנון" של לאה איני. בהמשך מונתה נועה מנהיים להיות ראש מחלקת ספרות-המקור של ההוצאה. בתחילת 2008 הפסיק דב אלפון את עבודתו בהוצאה כדי לקבל את תפקיד העורך הראשי של העיתון "הארץ". כך חל סָבָב בין בין העורכים הראשיים של "הארץ" לבין אלה של "כנרת-זמורה-ביתן דביר", שכן במקום אלפון הגיע חנוך מרמרי, שערך את "הארץ" עד שנת 2004. מרמרי עזב את ההוצאה כחצי שנה אחרי שנכנס לתפקידו. "במייל הפרידה מהעובדים כתב מרמרי כי סיבת העזיבה היא 'הבדלים של סגנון וגישה בתפיסת העריכה והניהול בין בעלי ההוצאה לביני'. "מרמרי איחל להוצאה הצלחה בטורי הביקורת, בטבלאות ובדוכנים".⁶ חילופי העורכים התכופים הם דוגמה ברורה למתחים השוררים בין המערכת הספרותית לבין ההנהלה בבית הוצאה גדול, ומזיקים לענייניה של ההוצאה (ראו בראשית שער זה לעיל וכן דיונים בעניין זה לאורך הספר).

"צומת ספרים" - שיווק באמצעות רשת חנויות ספרים

בשנות ה-80 החזיקה "זמורה-ביתן-מודן" שלוש חנויות ספרים בתל-אביב, בשם "מוזה", שהיו משולבות בבתי קפה. אחת מהן נוהלה בידי אשתו של אהד, זהרה, ובידי אחותה. חנויות אלו נסגרו זמן לא-רוב לאחר שנפתחו וההוצאה חדלה ממכירת ספרים. העיסוק המחודש של "זמורה-ביתן-דביר" במכירת ספרים החל במקרה: ההוצאה ביקשה להיפטר ממלאי ספרים שלא נמכרו ואשר לא היה באפשרותה לאחסן אותם.

הדפסת כמות עודפת של ספרים גורמת הפסד כבד למו"ל. ספר אינו סחורה, שהמו"ל יכול לעשות בה שימוש חוזר (אך שימוש כזה נעשה בספריות להשאלה ובחנויות לספרים מיד שנייה). להוצאה הכספית של המו"ל על הנייר ועל

⁶ ראו בהרחבה: קס, ע. (2008, דצמבר 28). חנוך מרמרי עוזב את כנרת-זמורה-ביתן, וואלה (נדלה לאחרונה ספטמבר 2016):

<http://b.walla.co.il/?w=3053/1406269>

ההדפסה, שלא החזירו את ההשקעה בהם, נוספות הוצאות השינוע למוכר הספרים ובחזרה והוצאות האחסון בידי בית ההוצאה: תחזוקת המחסן, הציוד וכוח-האדם הכרוכים בו. במקרים רבים, הספרים העודפים מוכלים מהמפיץ היישר לגריסה במפעלי הנייר בחדרה. באמצע שנות התשעים נאלצה הוצאת זב"מ לפנות את מחסניה ברמת-גן. במוחו של אהד זמורה עלה הרעיון למכור את הספרים הישר מהמחסן. הוא פרסם מודעות קטנות על מכירת המלאי. לדבריו:

המכירה התחילה בשבת ופתאום מתקשרים אלי ומספרים, כי מאות אנשים צובאים על הדלתות. לא נערכנו לכך ולא היו די אנשים שימכרו. גייסנו את כל המשפחה ורצנו לשם. במשך חודשים מכרנו. זה היה מדהים. מכרנו במיליוני שקלים. מכאן החלה להתמסד המכירה בהנחות. כש"צומת ספרים" הראשון נפתח ליד גבעת ברנר ב-1996, לקחנו כמה מו"לים לסיור במחסנים והוסכם כי חוץ מן הספרים שיצאו על-ידי הבעלים – "הד ארצי" ("מעריב"), "כנרת" ו"זמורה-ביתן" – יוצגו גם ספרים של מו"לים אחרים, שלא יהיו שותפים ברווחים של המקום: גם הם ימכרו וגם הם ייפטרו מהמלאים. מיד קמה כל הצעקה על המכירה בהנחות.⁷

לפני שנדון ב"צעקה" הזו נסקור את המהלך, שחולל אותה. חידוש מכירת הספרים בידי "זמורה-ביתן-דביר" לא נבע ממיזם מסחרי מתוכנן, אלא מ"מכירת חיסול" חד-פעמית. יורם רוז מ"כנרת", היה בין אלו שהעלו את הרעיון למסד מכירות מעין זו בידי המו"לים. כך החל הקשר בין ההוצאה שלו ל"זמורה-ביתן-דביר". בשנת 2002, כשש שנים לאחר שהוקם הסניף הראשון של "צומת ספרים" ומספר חנויות הרשת עלה ל-14, הצטרפו אל "צומת ספרים" גם 15 חנויות "יריד הספרים" ומאז מספר חנויות הרשת גדול מ-90. המנכ"ל ובעלי "יריד הספרים", אבי שומר, הפך למנכ"ל "צומת ספרים" ואחד מבעליה, ובכך היה לאחד האנשים החזקים בשוק הספר הישראלי. למרות שמבחינת מספר החנויות של "צומת

⁷ בראיון עם אהד זמורה, נערך במשרדי כנרת-זב"מ, 17/3/03.

ספרים" קטן מזה של "סטימצקי", נראה שבשוק מכירת הספרים היא חזקה מהרשת הותיקה, בשל העובדה שהיא מחוברת באופן ישיר לכמה מההוצאות הגדולות בישראל. עוד נזכיר כי במסגרת מאמצי השיווק, יצרה ההוצאה לעצמה אפיק שיווק חדש היא נכנסה לרשתות-השיווק "שופרסל", "הום סנטר" ו"טויז אר אס" והציבה בהן פינות של "צומת ספרים".

"צומת ספרים" חוללה שינוי משמעותי בשוק הספרים הישראלי בכך שהציעה מגוון רחב של ספרים במחירי הנחה לאורך כל השנה (ולא רק במבצעי "שבוע הספר"), והמהלך צבר תאוצה כשהמכירות ממחסני באזורי המרוחקים ממרכז העיר אל הקניונים פנימה. מאותה העת החלה להשתנות לחלוטין האופן בו אנו רגילים לקנות ספרים, והוביל למבנה הדואפולי של שוק מכירת הספרים בישראל בו ספרים – טרם ואחרי "חוק הספרים" – נמכרים במחירים נמוכים.

קול הצעקה, שציין אהד זמורה בסוף דבריו שהובאו לעיל, הצטרף לקול המחאה נגד רשת "סטימצקי" (ראו בשער ה-7 את ההתכתשות בין רחלי אידלמן מ"שוקן" לבין סטימצקי). הקמת "צומת ספרים" עוררה כמו"לים חשש מקריסת מחירי הספרים, וחשש זה לא התבדה. הם נאלצו לספוג את מירב הורדת המחיר, כשהמפיצים ומוכרי הספרים, מציעים הנחות על המחיר הקטלוגי של הספר, על חשבון ההכנסות מהמכירה של המו"ל והיוצרים, שהם הגורם המשמעותי בשרשרת הערך (Value Chain).⁸

צריך לזכור כי אחת הדילמות בהדפסת ספרים (כפי שהוצג בפרק התיאורטי של ספר זה) היא שאלת מספר העותקים בהם יודפס ספר. לעיתים, ספר מודפס בעותקים רבים מדי, שאינם נמכרים והספרים צריכים לחזור אל המו"ל. תהליך זה יקר ביותר: המפיץ מוביל את הספרים לחנות, החנות מחזיקה את המלאי ומציגה את הספר במדפיה על-חשבון ספרים אחרים, ואז יש לאסוף אותם בחזרה ולהוביל

⁸ ראו:

Porter, M. E. (1985). **Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance**. New York: Simon and Schuster.

למחסני המו"ל והופכים למלאי שאי אפשר להחזיק לנצח, ואולי עדיף לשלוח את הספרים, "דפים מלוכלכים באותיות דיו שחורה", אל מפעלי הנייר שימחזרו אותם. הרעיון הראשוני לאורו קמה "צומת ספרים" היה לטפל במלאי. כלומר, לאפשר למו"לים להציע ספרים למכירה במחיר נמוך בחנויות מיוחדות ("מחסנים") את הספרים שבחנויות במרכזי הערים לא נמצאו להם רוכשים במחיר מלא, זאת לפני ששולחים אותם לחדרה וגורסים אותם, תוך שמתייחסים אליהם כ"נייר מלוכלך באותיות דיו". אך, רשתות הספרים התרחקו מרעיון זה והציעו למכירה גם ספרים חדשים. בשל כך, חששם של המו"לים היה מוצדק.

אפשר לשמוח על כך שהספרים הפכו למוצר זול וזמין בתרבות אך ניתן לתהות על הקשר בין ערך כספי של ספר לבין ערך תרבותי שלו (ככל שנגדיר את המושג 'ערך תרבותי'). האם ערך כספי נמוך יחסית מציין מוצר להמונים, שנועד לשימוש קצר-טווח קרא וזרוק בשונה ממוצר איכותי במיוחד (ראו בפרק הבא על מחירי הספרים של הוצאת "אבן חושן"? אפשר לומר כי הוזלת הספרים וחי המדף המתקצרים שלהם משקפת את ערכו של הספר בתרבות כיום.

בתנאים אלה גוברים לעתים השיקולים הכלכליים-המסחריים על שיקולי-המערכת בהוצאות הספרים ומצטמצם ההיצע של ספרי האיכות, כפי שנראה מיד. מכירת הספרים המוזלים פוגעת גם ואולי בעיקר ביוצרים, מפני שהיא מפחיתה במידה ניכרת את התמלוגים שלהם. יחד עימם נפגעים עובדי התעשייה: עורכים, מתרגמים, מעצבים וכן הלאה. לכן, בשנת 2010 החלו הוצאות הספרים לקדם חוק נגד השתלטות "כנרת, זמורה-ביתן, דביר, צומת ספרים" על שוק הספרים. חוק זה - חוק להגנת הספרות והסופרים בישראל - נחקק ביולי 2013 כהוראה לשלוש שנים והוא קבע כי ישנה חובה לשמור על מחיר קבוע לספר ישראלי בשנה וחצי הראשונות לצאתו לאור (קרי, לא להכלילו במבצעי ההנחות) וכן קבע שיעורי מינימום לתמלוגים ליוצרים. ב-30 במאי 2016 תוקן החוק על ידי הכנסת והוא בוטל למעשה ב-1 בספטמבר 2016.

אבל "צומת ספרים" אינה שולטת לבדה בשוק הספרים; היא נמצאת לצד "סטימצקי". קשה לדעת מה היה גרוע יותר מבחינת המו"לים וקוראי הספרים: שיתוף פעולה, או תחרות בין השניים. במצב הנוכחי המפיצים מתחרים ביניהם ונלחמים על המחירים. המשמעות התרבותית של המצב הזה באה לידי ביטוי בכתבה, המביאה רב-שיח בהשתתפות הצדדים הניצים משנת 2010, שלוש שנים לפני שנכנס החוק לתוקף וכללה התייחסות לדברים שאמרו אז מנכ"ל "עם עובד", ירון סדן; עורך ספרות המקור ב"כתר", דרור משעני; מנכ"ל "צומת ספרים", אבי שומר; ומנכ"ל סטימצקי, איריס בראל⁹: "ירון סדן [מ'עם עובד] אמר, כי מפעל תעשיית המו"לות לא יכול להתקיים מאז שהתחרות בין 'צומת ספרים' ל'סטימצקי' יצאה משליטה והפכה להיות תחרות יצרית. נוהגים לירות את החצים לעבר 'צומת ספרים' אבל צריך לזכור ש'סטימצקי' מתנהגת באותו אופן". סדן סיפר על הקשיים הכלכליים, שנוצרו בעקבות תחרות המחירים בין רשתות הספרים הגדולות, והצביע על השלכות הנובעות מכך:

כבר שלוש שנים שנילי מירסקי עובדת על תרגום חדש ל'אחים קרמאזוב". בזמנו חשבנו שנוכל להחזיר את ההשקעה אם נמכור חמשת אלפים עותקים מהספר. היום, במצב שנוצר, ברור לי שלא היינו מקבלים את ההחלטה לתרגם את הספר, או כל ספר אחר, שתרגומו מצריך השקעה. אנחנו רואים היום, שפרויקטים ספרותיים שכרוכה בהם העזה לא נעשים.

באותו מפגש דרור משעני, שהיה באותה העת עורך הספרות היפה ב"כתר", שתקף את המתנגדים לחוק ובכללם העיתון "הארץ": "[...] אני, כעורך, חושב על שיקולים כלכליים [...]. כשאני נתקל בספר שמצריך תהליך עריכה מורכב, שעשוי לקחת מספר חודשים, אני ישר שואל את עצמי האם ההוצאה יכולה לעמוד במחיר הכלכלי של אותו כותר". משעני הציג עתיד שחור ובו יחששו יותר ויותר הוצאות

⁹ ד"ר, א. (2010, 9 במרץ). תעשיית הספרים ממשיכה להתגושש על חוק הספרים. וואלה. נדלה לאחרונה ביולי 2016): <http://e.walla.co.il/item/1651473>

להסתכן במתן הזדמנות לסופרים מתחילים: "אם בעבר נקודת האיזון עבור ספר חדש עמדה על 2,000 עותקים שהיינו צריכים למכור, היום, בגלל ההנחות המטורפות, סופר צריך למכור לפחות 4,000 עותקים כדי לא לגרום להפסדים למו"ל". משעני הוסיף ואמר: "קראתי פעם על מישהו שאמר ש'למכור ספרים זה כמו למכור עגבניות' [משעני התייחס לדברים שיוחסו בזמנו למייסד "סטימצקי", ערי סטימצקי. מ. נ.]. מה שקורה היום הוא, שמוכרים עגבניות לא בשלות, עגבניות בוסר. עורכים הוציאו בוסר ושיני קוראים תקהינה". אבי שומר, מנכ"ל "צומת ספרים" לא התייחס ישירות לחוק הספרים אולם ציין, שהמאבק שהוא מנהל נגד הצעת החוק הוא מאבק אידיאולוגי. "התוצאה של המבצעים היא, בסופו של דבר, שיותר ספרים נמכרים ויותר אנשים קוראים [...]". טענה זו נשללה בידי המתחרה, איריס בראל, מנכ"ל "סטימצקי": לדבריה, אנשים אינם קונים יותר ספרים אלא "הם פשוט מקבלים יותר ספרים בחינם". עוד אמרה, כי החוק אינו אוסר על מבצעי מכירות אלא דואג לתגמל כראוי את בתי ההוצאה ואת הסופרים.

לסיכום, טרם החוק התקיים כשל-שוק בשוק הספרים והוא הוביל את המוציאים לאור ואת היוצרים אל עברי פי-פחת. אולם ספר אינו מצרך בלבד, שתוקפו פג זמן קצר לאחר שיווקו, אלא גם עניין תרבותי-לאומי, הראוי להסדרה כפי שנעשה באמצעי התקשורת המשודרים, הרדיו והטלוויזיה. הסדרה זו אכן הגיעה אך משיקולים לא-עניינים בוטל החוק ושוק הספרים עומד בפני טלטלה נוספת. סוגיות אלו ידונו בהרחבה בסיכום.

דורות במו"לות העברית

באמצעות סיפור גלגולן של הוצאות הספרים, הקשוורת במשפחת זמורה, ניתן ללמוד על התפתחות דגמים שונים של בתי הוצאה במהלך מאה השנים כפי שהוצג במבוא:

א. הוצאת "דביר" (היורשת של "מוריה", אשר נוסדה בתחילת המאה ה-20), הפועלת כיום כחלק מהוצאת "כנרת, זמורה-ביתן, דביר", מייצגת את המו"לות, הפועלת מתוך הכרת שליחות תרבותית-לאומית להפצת התרבות ולכינוס נכסי הרוח, וזאת בממדים של בית הוצאה ציבורי; כלומר, ההוצאה שאינה ציבורית פועלת על בסיס תמיכה כספית מגופים ציבוריים ופרטיים. התורמים אינם מתערבים בניהול ההוצאה ומדיניותה נקבעת בידי העורכים הראשיים, בהתאם לחשיבות הספרותית והתרבותית שהם רואים לקדם. הם עוסקים בספרות הקאנונית ומזניחים, ככלל, את היצירה בת זמנם.

ב. "מחברות לספרות" (פעלה משנות ה-40 ועד סוף שנות ה-60) מייצגת את המו"לות המשפחתית-הקטנה-האיכותית, אשר קמה כתגובת-נגד למדיניות הפרסום של ההוצאה הממוסדת. היא התרכזה ביוצרים בני הזמן ובטקסטים איכותיים מתקופות קודמות, וזאת מתוך שיקולים של איכות ספרותית והזנחת השיקול הכלכלי. התמוטטותה הכלכלית הייתה בלתי-נמנעת.

ג. "זמורה-ביתן-מודן" (שנות ה-70): יוזמה של שותפים להקים הוצאת ספרים כעסק כלכלי, תוך הוצאה לאור של ספרים במגוון תחומים, אך בתחום הספרות היפה אין ההוצאה מצליחה למשוך אליה סופרי מקור ידועים, חרף התבססותה הכלכלית, והעובדה שאהד זמורה הוא איש ספר הקשור בעיתונות הישראלית.

ד. "זמורה-ביתן" (סוף שנות ה-70 ושנות ה-80 וה-90): הוצאה לאור משפחתית, בינונית עד גדולה, בעלת אמצעי ייצור (בית דפוס וכריכיה), המנסה לאזן בין שיקולים ספרותיים לשיקולים מסחריים. מעמדה בספרות המקור מתבסס ומתחזק. כמו כן מתבססת שיטת הניהול, המפרידה בין ההנהלה למערכת, בשעה שהמערכת מפנימה שיקולים כלכליים וההנהלה מבינה את הרווח הכלכלי, הגלום בכותר איכותי ובסופר ראוי (אם הם משווקים כהלכה). ההחלטה לרכוש את "דביר" נבעה בין השאר מהשיקול הזה.

ה. "כנרת, זמורה-ביתן, דביר" (בשנות האלפיים): כוח מו"לי עצום, מהשולטים המרכזיים בשוק הספר הישראלי הן בצד הוצאת הספרים והן בצד מכירתם, הדומה לתאגידי מו"לות גדולות בעולם הרחב. התאגדות מו"לית זו נהנית מחלוקת הסיכונים הכלכליים בין השותפים, השליטה ברשת חנויות ספרים, ומיתרון הגודל, שנדון לעיל.

מו"לות נישה ומו"לים קטנים: מרכזיותה של פריפריה

"בשעה שכל הוצאות הספרים הגדולות גדולות באותה דרך, ההוצאות הקטנות – קטנות כל אחת על פי דרכה" (יוסף כהן)¹⁰

משנות ה-90 של המאה העשרים – וביתר שאת, מהעשור הראשון של המאה העשרים ואחת במקביל לעלייתן של ההוצאות הגדולות כמו "כתר", "ידיעות ספרים" ו"כנרת, זמורה-ביתן, דביר", מתרבות הוצאות קטנות, שרובן פועלות בתנאים צנועים ובצוות עובדים מצומצם, שבחלקם הם בני משפחה. מקובל להגדיר הוצאה קטנה כהוצאה המפרסמת לא יותר מתריסר ספרים בשנה, אך יש המגדילים מספר זה עד 20 ספרים בשנה. רוב ההוצאות הקטנות מתמקדות בגומחות, שזנחחו בידי מו"לים גדולים יותר. המונח 'הוצאת גומחה' מציין, בעצם, ניגוד להגדרה המקצועית "מוציא לאור כללי", העוסק במגוון רחב של סוגות ספרותיות, החל בספרי יעץ וכלה בשירה. הוצאת גומחה מתמחה בַתחום, או בַסוגה – או בטווח מצומצם של תחומים – ופונה אל קהל הקוראים המתאים. רוב הוצאות הגומחה בהן אתמקד עוסקות ביצירות מן הספרות היפה, הנוטה לאתגר את הקורא, או מספרות העיון הפונות אל קהל הקוראים המשכיל יותר, להלן, הוצאות אליטיסטיות; אחרות – בספרות "העידן החדש"¹¹, אך חלקן מפיקות ספרות פופולארית, שאף אותה ניתן להגדיר כ"גומחה" וראו על כך בפרק המיוחד להן בשער השישי. אחת מהן, "קשת", נסקרת כאן בשל ההקשר ההיסטורי: היא שייכת לתקופה זו שאנו דנים בה. נעמוד על מאפיינים נוספים שלה, המבדילים אותה מבתי ההוצאה של הספרות הפופולארית, שנסקרו לעיל. אדגיש כי בחרתי להתמקד בהוצאות מסוימות, ולא בכלל המגוון, מכיוון שביקשתי להתרכז

¹⁰ יוסף כהן, המייסד והמו"ל של ההוצאה "עברית". מובא אצל קרפ, ע. (1/6/07). "11 מו"לים קטנים מספרים, מתלוננים, מייחלים". הארץ.
¹¹ כגון "חד-קרן" ו"תלתן", אשר לא נסקרו בספר זה, שעיקר עניינו הוא הספרות היפה.

בסיפורים המרכזיים בעיני, גם אם חלק מההוצאות שיוזכרו כאן הן שוליות מאוד מבחינת מספר הכותרים שהפיקו (דוגמת הוצאת אנדלוס).

הוצאות הגומחה האליטיסטיות, המתמחות בספרי עיון, ממלאות פערים, שהותירו בתי ההוצאה האקדמיים. אלו האחרונים פונים לקהל רחב של משכילים ומציעים לו טווח רחב של כותרים, החל בכלכלה, בבלשנות, במדעי היהדות ובמדעי הטבע וכלה בקלאסיקה של הפרוזה, של השירה ושל הפילוסופיה. הוצאות הגומחה האליטיסטיות, ככלל, הינן אפוא דוגמה לתפקיד שממלאת הפריפריה ביחס למרכז, למסד. תפיסות ההגמוניה מבית מדרשן של התיאוריות הביקורתיות הניאו-מרקסיסטיות גורסות, כי השליט אינו שולט במובן החומרי בלבד, אלא גם משליט את האידאולוגיות שלו, הבאות לידי ביטוי במידע, בערכים, בנורמות ובכללים, המשמרים ביחסי הכוח את הנחיתות של הפריפריה ביחס למרכז. עובדה זו כרוכה, כמובן, בכוח הכלכלי של המרכז. לענייננו, הוצאות קטנות (כמקבילות לפריפריה) יתקשו להתמודד עם בתי ההוצאה הגדולים ומעמדם המרכזי על רכישת זכויות לתרגום כותרים חשובים, על חוזים עם הסופרים המובילים בספרות המקור ועל המקום המרכזי בחנויות הספרים ובאמצעי התקשורת, אבל חלקן מצליחות, כל אחת בדרכה, דווקא מתוך עמדת החולשה למצוא לעצמן נתח שוק ולעיתים אף להשפיע על המרכז ולעצב אותו באמצעות יצירות, שהן מוציאות לאור. כך היו בשעתן "מחברות לספרות", "עקד" או "עכשיו". ראינו כיצד אלו הביאו לתודעה הציבורית כמה מחשובי היוצרים בישראל.

המתח בין הרצון לפרוץ ולמתוח את גבולות הספרות – לחולל שינוי בערכים ובטעם שהוא קובע – לבין השאיפה להצטרף למרכז הקונצנזואלי מוכר שאינו מאתגר קוראים, על מנת להתבסס כלכלית, הוא עיקר עניינו של הפרק הנוכחי. הרצון לפרוץ את הגבולות בא לידי ביטוי בהוצאות הגומחה, המטפחות את הספרות היפה בת ימינו, את התחום האינטלקטואלי כפי שהוא כיום ואת השירה, ואילו השאיפה להצטרף למרכז באה לידי ביטוי בשיתוף הפעולה בין

הוצאות אליטיסטיות קטנות להוצאות גדולות: "חרגול" פעלה כשותפה של "עם עובד" ובהמשך של מודן, "עברית" פועלת כך עם "כתר" (ראו להלן), ושלוש הוצאות – "ספרי עליית הגג", "בבל" ו"אחוזה בית" – פועלות כהוצאות הקשורות ב"דיעות אחרונות". כך תומכות ההוצאות הקטנות באלו הגדולות, במידה שהן נתמכות בידי הללו. כמה הוצאות מרכזיות יותר הקימו בעצמן סדרות של ספרי עיון ברוח האינטלקטואלית החדשה, שהוצאות הגומחה האליטיסטיות פועלות בה (כך, למשל, פעלה הסדרה "הצרפתים" של "הקיבוץ המאוחד").

הוצאת "כרמל"

ישראל כרמל הקים את הוצאת "כרמל" בירושלים, בשנת 1987. את ניסיונו בתחום רכש כשעבד בעבור "האנציקלופדיה העברית" (הוצאת "מסדה").¹² אחרי כן היה מבעליה של הוצאת הספרים "כנה" במשך כשבע שנים. אמנם "כרמל" הוא בית הוצאה כללי, במידה מסוימת: הוא עוסק בספרות עיון ובספרות יפה, פרוזה ושירה, ואמנם הוא אינו קטן מאוד אלא בינוני (כ-50 כותרים בשנה), אך בכל זאת נמצא מקומו בין ההוצאות הנדונות בפרק זה, הן בשל התמחותו בספרות עילית והן בשל הופעתו במקביל לעלייתן של ההוצאות הגדולות. קטלוג ההוצאה, המונה כ-800 כותרים, מורכב בחלקו הגדול מיצירות קלאסיות (מתורגמות מיוונית ומרומית, בין השאר) ובכללן פרוזה, שירה, היסטוריה וכתבים על תרבות. בין היוצרים שההוצאה מתגאה בתרגומיהם: ד"ה לורנס, אליאס קנטי, יצחק בשביס זינגר, חוליו לימסארס, טימו ק. מוקה, ז'ול רנאר, ולואיגי פירנדלו¹³ בהוצאת "כרמל" הופיעו כ-300 ספרי שירה, רבים מהם של יוצרי מקור, והיא ממלאת תפקיד מרכזי בהוצאה לאור של השירה בארץ. בין מתרגמי השירה בעבור ההוצאה: עמינדב דיקמן ורמי סערי. כמו כן הוציא בית ההוצאה את כתב-העת לשירה, "כרמל", ואת סדרת ספרי השירה האיכותית, "כבר", בעריכת ליאת קפלן (ספרה, "על שפת נהר כבר", ראה אור על-ידי ההוצאה בשנת 2006. בשנת 2011 עברה הסדרה אל "מוסד ביאליק"). בפרוזה יוצאות הסדרות "מקומי" בעריכת טל ניצן (ספרות עברית צעירה) ו"אלדורדו" בעריכת אוריאל קון (סיפורת מתורגמת, ברובה, מאמריקה הלטינית).

¹² ראיון עם ישראל כרמל נערך בפברואר, 2004.

¹³ כרשום באתר ההוצאה (נדלה לאחרונה בספטמבר 2016):

<http://www.carmelph.co.il/>

כיצד מתמודדת "כרמל" בשוק הספרים? הפקות רבות שלה ממומנות מראש אם בידי המחברים ואם בידי קרנות, או גופים ציבוריים. כך הם הספרים, ש"כרמל" מוציא, לצד מו"לים אחרים, במסגרת המפעל לתרגום ספרי מופת: אחת ההפקות החשובות של "כרמל" במסגרת המפעל הזה היא תרגום חדש של "תולדות מלחמת היהודים ברומאים" (2009) מאת יוסף בן-מתתיהו (עריכה: ישראל שצמן; תרגום: ליזה אולמן; מבוא: יונתן פרייס). בין הספרים הנוספים שראו אור על-ידי המפעל: אנתולוגיה משירת צרפת במאה הט"ז, ויצירות של ריינר מריה רילקה, אלברטו מורביה, אונורה דה בלזאק, פרננדו פסואה, ז'אן-ז'אק רוסו, פדריקו גרסיה לורקה, וג'ורג' אליוט). אכן, ללא האמצעים ומנגנוני השיווק וההפצה של הוצאה גדולה נושאת "כרמל" את עצמה בזכות ניהול זהיר, מימון מבחוץ וקהל קוראים קטן, אך מפולח היטב, המוקיר את ספרי ההוצאה. מעניין לציין כי "כרמל" הייתה אחת ההוצאות המועמדות לחתום על הסכם לשיתוף פעולה עם "ידיעות אחרונות" בשנת 2004, הסכם שנחתם לבסוף עם "בבל".

הוצאת "בבל"¹⁴

"בבל" הוקמה בשנת 1995 בידי עמית רוטברד בשיתוף עם בן זוגה, שרון רוטברד. בעת הקמת ההוצאה הייתה הארץ אפופה באופטימיות שהתעוררה עם הסכמי אוסלו. ההסכם עם הפלסטינים יצר תקווה לפריצת המצור שהמדינה נתונה בו. הייתה אווירה של פתיחות לעולם. המייסדת והמו"לית של ההוצאה, עמית רוטברד, אומרת: "בבל היא תולדה של רוח התקופה. הגבולות נפתחו, אנשים נוסעים בעולם, הישראלים ניידים מתמיד, הגלובליזציה חדרה גם לכאן, הגבולות כבר לא גיאוגרפיים אלא תרבותיים".¹⁵

בני הזוג רוטברד התגוררו שמונה שנים בפריז, שם גילתה עמית רוטברד את עולם הספר. היא התקנאה במרכזיות ובכבוד של התרבות ושל הספרות בחברה הצרפתית, ביחס של החברה אל אנשי הרוח, בעיצוב הספרים ובאיכות הגבוהה של התרגומים. מששבה לישראל החליטה להקים הוצאת ספרים, למרות שחסרה נסיון מעשי בתחום המו"לות; לימודיה הפורמאליים היו בתחום האמנות. רוטברד האמינה, כי הספר הוא האובייקט העמיד ביותר, ולכן – המשפיע ביותר – בתרבות. עשיית ספרים והפצתם היא אפוא הדרך הטובה ביותר לקידום ערכים ורעיונות ולהשפעה על החברה. בראיון שנערך עמה ביולי 2003 סיפרה: "ההוצאה נקראה 'בבל' משום שזה שם המעיד על כך שיש לנו ספרים משפות רבות, ממדינות שונות, וזה גם מכאן, מקרוב, פועל מתוך האקלים והאזור שלנו. זה גם מזכיר את 'הספריה של בבל' של בורחס [מתוך 'גן השבילים המתפצלים' ו'בדיונות', מ.ג.], והמצלול של השם הזה יפהפה בעיני". הסמליל של ההוצאה הוא ציור של עץ הפוך. "הרעיון היה של שרון [רוטברד], הוא פשוט חלם על זה בלילה, אחרי שחזרנו ועיצבנו כל מיני צורות של מגדלים ובניינים. אחר כך גילינו מדרש האומר, שבגן העדן במסורת היהודית העצים צומחים הפוך. מבחינה חזותית, הלוגו הזה משקף את הרעיון שהשורשים שלנו הם ברוח".

¹⁴ תודה לשירה סתיו על עבודת התחקיר שסייעה לפרק זה ועל הראיונות שערכה עם עמית רוטברד, חיים פסח ודניאל דור.

¹⁵ מצוטט בתוך: לב ארי, ש. (2000, מרץ 14). "עולמות אחרים", הארץ, מוסף גלריה.

התפתחות ההוצאה

"בבל" הוציאה מספר רב של סדרות: "מקור", "עיון – תרגום", "עיון – מקור", "שירה – תרגום", "שירה – מקור", "פנאי", "עזר", "אמנות", "קולנוע", "ארכיטקטורות", "סביבה ישראלית", "בבל (חברה)", "בבל (דרום)", "בבל כיס", "הספרייה של בבל", "הספרייה השחורה", "בבל (ילדים)", "משפחה". במובן זה ההוצאה אינה הוצאת נישה רגילה, קרי, הוצאה המתמחה בסוגה אחת, אלא כזו שביקשה ליצור נישה כהוצאה המזוהה עם איכות גבוהה, המאתגרת את הקהל.

עיון בקטלוג מגלה, שריבוי תחומי העניין המוצהרים של ההוצאה אין פירושו, שהיא עוסקת בכלום באותה המידה. כך, לדוגמה, בתחום השירה, בוודאי המקורית, מעטים מאוד הם ספרי ההוצאה והכותרת "שירה – מקור" נראית יומרנית. בשלוש שנותיה הראשונות התרכזה ההוצאה בספרי פרוזה מתורגמת, שהביאו לקהל הקוראים קולות מגוונים וייחודיים, ובספרי עיון מתורגמים, בעיקר מן הצרפתית (רולאן בארת, ז'ורז' בטאיי, פייר בורדייה). כותרים אלו מיצבו את "בבל" כ"דבר הבא" – כהוצאה העוסקת ביצירה ובהגות החדישות ביותר, המובילות את ההתפתחויות בשדה האינטלקטואלי העולמי. לפיכך היא הוכרה כהוצאה, המונחית על-ידי ערכי תרבות, נטולת שיקולים כלכליים-מסחריים, שהרי הכותרים הללו מיועדים לקהל מצומצם ביותר. בכל זאת, או עקב זאת, "בבל" גדלה במהירות, הכפילה ושילשה את מספר הכותרים שהוציאה מדי שנה: עשרה כותרים לשנה בשנות ה-90 הפכו בשנות האלפיים לעשרים-שלושים בשנה.

אחד הסימנים לגידול היה מינוי עורך לספרות המקור בראשית שנת 2001 – חיים פסח. הוטל עליו לגבש את הקו של המערכת בתחום זה, שבו הוציאה "בבל" כמה כותרים קודם לכן, ולפתח ספריית מקור להוצאה, ספרייה שנקראה "בבל (דרום)". אך פסח עזב את ההוצאה אחרי כשלוש שנים (ראו על כך בהמשך) וזאת, יחד עם מאמרים בעיתונות, שמתחו ביקורת על איכות העריכה ועל אופי הניהול של ההוצאה, שידונו בהרחבה להלן, הורידו את קרנה, בשעה שהוצאות קטנות אחרות נכנסו למשבצת האליטיסטית ש"בבל" מילאה ("רסלינג" בביקורת

התרבות, "חרגול" בפרוזה מקורית). בחודש אפריל שנת 2004 חברה "בבל" להוצאת "ידיעות אחרונות" (ראו בהרחבה בשער הקודם עמ' 535 – 538).

"בבל (חברה): המעורבות החברתית והרב-תרבותיות כערך

"בבל" מקדמת התייחסות לשאלות של חברה בעידן של גלובליזציה ומתחים בין-תרבותיים. ההוצאה פיתחה לאורך השנים קו המזוהה כשמאלי וכביקורתי והיא הוציאה כמה מהכתבים החשובים של ביקורת התרבות בהיבטים של אנטי-גלובליזציה, פמיניזם ופוסט-קולוניאליזם. ביניהם: סימון דה בובואר, "המין השני" (בתרגום שרון פרמינגר); גי דבור, "חברת הראווה" (בתרגום דפנה רוז); קאלה לאסן, "שיבוש תרבות" (בתרגום דפנה לוי); נעמי קליין, *No Logo* (בתרגום עידית פוז) ו"גדרות וחלונות" (בתרגום עידית שורר); פרנץ פאנון, "מקוללים עלי אדמות" (בתרגום אורית רוזן); טאהר בן ג'לון, "הגזענות כפי שהסברתי לבתי" (בתרגום ראובן מירן); דיוד קורטן, "כשהתאגידים שולטים בעולם" (בתרגום עדי נאי); ברברה ארנרייך וארלי ראסל הוכשילד, "האשה הגלובלית" (עריכת תרגום: יורם נסלבסקי); ברברה ארנרייך, "כלכלה בגרוש" (בתרגום אסף שור); אנדרה שיפריין, "עסקי ספרים" (בתרגום מיכל פורת); חנה ארנדט, "אייכמן בירושלים – דוח על הבנאליות של הרוע" (בתרגום אריה אוריאל). כך מילאה "בבל" חסר ניכר בשיח האינטלקטואלי בישראל. למשל, ספרו החשוב של גי דבור, "חברת הראווה", ראה אור בצרפת ב-1967 והשפיע מאוד על מהפכת הסטודנטים ועל ביקורת התרבות שהתפתחה בעקבותיה. הספר לא תורגם לעברית אלא ב-2001 (המתרגמת: דפנה רוז) על-ידי "בבל". וכך "אייכמן בירושלים" מאת חנה ארנדט, שראה אור במקור ב-1963, אך היה בבחינת טאבו בארץ עד שתורגם בידי אריה אוריאל בשנת 2001.

בין ספרי המקור של ההוצאה: יוסי יונה ויהודה שנהב, "רב תרבותיות מהי?"; אמיר בן-פורת, "בילאדי בילאדי – הפועל טייבה ללאומית"; דורית

אברמוביץ', "מלך עירום" (גילוי עריות במבט פמיניסטי); יורם פרי, "יד איש באחיו: רצח רבין ומלחמת התרבות בישראל"; דפנה גולן-עגנון (עורכת), "אי-שוויון בחינוך"; חגית גור (עורכת), "מילטריזם בגרוש"; רבים מספרי הסדרה עוסקים באמצעי התקשורת: דניאל דור, "מאחורי חומת מגן", ו"עיתונות תחת השפעה"; יואל כהן, "המתריע מדימונה" (על מרדכי וענונו); ומחוץ להקשר הישראלי – פייר בורדייה, "על הטלוויזיה"; גם מחוץ לסדרה הזו פרסמה ההוצאה ספרים ביקורתיים, כגון: יצחק לאור, "דברים שהשתיקה (לא) יפה להם; אריאלה אזולאי, "איך זה נראה לך?" וגדעון לוי, "אזור הדמדומים: חיים ומוות תחת הכיבוש הישראלי", קובץ מטורי "אזור הדמדומים" שפורסמו ב"הארץ".

דניאל דור, שכתב את ספרו "עיתונות תחת השפעה" בעקבות פרוץ אינתיפדת אל-אקצה, אמר בראיון שנערך עמו באוגוסט 2003: "העדפתי לעבוד עם הוצאה שתאפשר לי להעביר את המסר בשלמות, גם באוירה הקיצונית שהיתה אז בארץ. יש הוצאות נוספות שהיו מוכנות להוציא את הספר, אבל בחרתי ב'בבל' כי ידעתי, שלהם לא חשוב הרווח, ושהם יוציאו את הספר מהר. גם העיתוי היה מאוד חשוב".

הסדרה "בבל (דרום)"

כאמור, בראשית שנות האלפיים הופרה "בבל" ברפובליקה הספרותית כ"הוצאת בוטיק" – הוצאה קטנה, המעניקה לכל אחד מהספרים שלה תשומת-לב רבה הן מצד התוכן והן מצד העיצוב. באותה העת נודעו בעיקר ספרי הפרוזה בתרגום וספרי ביקורת התרבות של ההוצאה (בעיקר אלו מן הצרפתית – הספרים של מישל וולבק ושל ז'ורז' פרק מחד גיסא, ומאידך – הספרים של רולאן בארת ושל פייר בורדייה). לצד אלו יצאו בהוצאה גם ספרי פרוזה מקורית וביניהם ספר הביכורים של סמי ברדוגו, "ילדה שחורה" (שבהמשך עבר ל"הספריה החדשה"), ספריו של דרור בורשטיין – "אבנר ברנר", ערים תאומות ו"הרוצחים" (ומאז עבר לפרסם ב"כתר"), "עמרם", "מוטי", "סיגל" של אסף שור (בהמשך עבר להוצאת כתר), "משה בהיפוך אותיות" של דביר צור, "המצב העברי" של לילך נתנאל, ועוד.

"בבל" בחרה לשנות את אופיה כבית הוצאה קטן, הפועל עם עורכים עצמאיים כעובדים מן החוץ, ולהיעשות בית הוצאה בינוני, המעסיק עורך מקור קבוע. לתפקיד נבחר, בשנת 2001, חיים פסח, שהיה לו ותק של עשרים שנה כעורך בהוצאות "עם עובד", "כתר" ו"זמורה-ביתן-מודן" ואשר גילה וטיפח כמה מהמוכשרים שבפרוזאיקונים של הדור החדש – הבולטים שבהם הם אורלי קסטל-בלום ואתגר קרת.

חיים פסח הקים את הסדרה "בבל (דרום)" ואליה קיבץ יוצרים. בראיון בעיתון "תל-אביב" בספטמבר שנת 2001 אמר פסח: "כשעזבתי את 'כתר' היו לי הצעות עבודה מלפחות ארבע הוצאות גדולות עם הצעות כספיות יותר טובות מזו שקיבלתי פה. אבל התעייפתי. רציתי לעשות משהו למען העולם. לדעת ששינתי במילימטר. פה זה מקום נטול ציניות. יש שיקולים מסחריים, אבל במידה מינימלית".¹⁶ כחודש לפני שעזב את ההוצאה, אמר: "ההחלטה על כל ספר נעשית יחד. אני חש שכולנו בתמימות דעים מוחלטת, מה שלא הרגשתי בשום מקום אחר. אין כאן אדם אחד שמוביל או יוזם יותר מאחרים. עמית [רוטברד] היא המכריעה, אבל היא לגמרי סומכת על דעתי ואני נהנה מחופש עבודה מוחלט כמעט".¹⁷

ואכן יצאו על-ידי הסדרה שלו ספרים רבים שלא על-פי שיקול מסחרי, חלקם ניסיוניים. דוגמה בולטת היא "זיעה מתוקה" (2001) של ז'וסטין פראנק ורועי רוזן. מלבד אלו ראו אור בסדרה: "תמשיך לרקוד" (2001) של נדב לפיד; "בפעולות אין זכר לאיש" (2002) של עדו בן-כנען; "אדם מחרבן משמעות" (2002) של שמוליק ורסנו; "אמיליה ומלח הארץ", "וידוי" (2002) של יוסי סוכרי; "מתכוני חלומות" (2002) של אלכס אפשטיין; "המחילה" (2002) של חיים לפיד; "צדוק בנפתולי התשוקה" (2002) של דרור פויר; "אבנר ברנר" (2003), "ערים תאומות" (2004) של דרור בורשטיין; "ימים רבים (אוטוביוגרפיה)" (2003) של שולמית הראבן; "עירושלם" (2003) של אפרת

¹⁶ ראו בהרחבה: אלקריב, י. (2001, ספטמבר 7). פסח בא. עיתון תל-אביב.

¹⁷ ראיון עם חיים פסח ערכה שירה סתיו באפריל 2003.

רומן-אשר; "הכובש והכלב" (2004) של יקי מנשנפרוינד. דרור בורשטיין פרסם עוד מאז וזכה בפרסים ספרותיים. הספרים של יוסי סוכרי התקבלו באהדה והוא הוציא ספר נוסף בעריכת חיים פסח, "מקלטור" (2005), והפעם בסדרה "קראתי" של הוצאת "ידיעות אחרונות". פסח עבר לשם לאחר ש"בבל" נעשתה הוצאת-בת של "ידיעות אחרונות". במקביל לעבודתו בסדרה "בבל (דרום)" פיתח פסח, בשיתוף עם ההוצאה לאור של משרד הבטחון, את הסדרה "בבל כיס/תרמיל", בניסיון לשחזר את ההצלחה של ספריית "תרמיל", שיצאה בשעתה על-ידי קצין חינוך ראשי וההוצאה לאור של משרד הביטחון (ראו להלן).

אתר האינטרנט של ההוצאה

אתר אינטרנט הוא בבחינת דיוקן עצמי של בעליו, גם אם אין בו הצהרות גלויות וברורות. האתר של "בבל" קרוי "מכונת קריאה" והוא מעיד על עצמו:

ברוכים הבאים למכונת הקריאה של בבל – מכונת-קריאה נולדה מתוך הארכיון של אתר הוצאת בבל, האתר הראשון באינטרנט העברי שמוקדש לספרות ולתרבות. מאז הקמתו בשבוע הספר של שנת 2000 מארח האתר יוצרים ויצרנים מכל תחומי התרבות בישראל ומציג את יצירותיהם ותוצרתם בצד התכנים הקשורים בספרי ההוצאה. מכונת-קריאה היא לפני הכל מכונה, תשתית, כלי. אבל זוהי גם במת תרבות חופשית שמארכת מבחר גופים ואנשים, במטרה להעשיר את התרבות באינטרנט העברי ולהעניק חוויית קריאה רגועה ונקייה. **תגובות** – קוראים המעוניינים להגיב על הכתוב או הנעשה באתר מוזמנים לכתוב מאמרי תגובה או מכתבים למערכת, ואלה יפורסמו בהתאם לשיקולי המערכת.¹⁸

¹⁸ אתר מכונת הקריאה של בבל (נדלה לאחרונה בספטמבר 2016): <http://readingmachine.co.il/home>

האתר הציע לקורא לנדוד בין טקסטים – רובם של מחברים המפרסמים על-ידי ההוצאה – העוסקים באמנות ובתרבות. החומרים שבאתר ואפשרויות החיפוש בו יוצרים מרחב אינטלקטואלי מאתגר. בתחום זה של ניצול אפשרויות האינטרנט הייתה הוצאת "בבל" מהחלוצות והמשוכללות. במקביל אליה ובעקבותיה הציעו גם הוצאות אחרות ובראשן "כנרת-זב"מ" חדשנות טכנולוגית, אך באופי אחר: אתר חדשות, בלוג, המעדכן בהתרחשויות בתחום הספר והתרבות.

יחסי הוצאה – עורך – קהל: "בבל", חיים פסח וקהילת שוחרי הספר

בחודש מאי 2003 עזב חיים פסח את "בבל". בפרשת העזיבה יש כדי להאיר את תפקידו ואת פעולתו של מתווך תרבות, שלא הרבינו לעסוק בו עד כה: מוספי ביקורת הספרים בעיתונות. הדיאלוג בין מתווכי התרבות – מו"לים ומוספים ספרותיים – הוא רכיב של "הרפובליקה הספרותית". לאחר שראינו בשער השביעי את הפולמוס של רחלי אידלמן מ"שוקן" עם ביקורת, שהופיעה במוסף "ספרים", על אחד מספרי בית ההוצאה שלה, נעיין בפרשה שלפנינו, לא כעניין בפני עצמו – עניינם של העורך ושל בית ההוצאה שבנדון – אלא כדוגמא למתרחש בערוץ זה של תיווך התרבות. נעקוב אפוא אחר ההופעות של העורך ושל ההוצאה במוספים של שוחרי התרבות בישראל – "גלריה", "תרבות וספרות" ו"ספרים", בעיתון "הארץ" – בחודשים שקדמו לפרשה.

בחודש אפריל 2002 פרסמה שירי לב ארי במוסף "גלריה" רשימה בשם "לא דומים למקור"; השם מורה על עניינה של הרשימה – ביקורת על תרגומי ספרים לעברית. בין השאר נבחנו ברשימה תרגומי הספרים בסדרה "בבל כיס/תרמיל" שבעריכת פסח וביניהם "פיתול כפול" (המוכר גם בשם "בטבעת החנק") של הנרי גיימס בתרגומה של אופירה רהט, ו"מיכאל קולהאס" של

היינריך פון קלייט, (תרגום: מרים דינור וחנן אלשטיין).¹⁹ ביקורת זו, שהייתה חבויה בין ביקורות על הוצאות ספרים אחרות, הפכה ממוקדת יותר לאחר כמחצית השנה. באוקטובר 2002 פרסם עמינדב דיקמן, ראש המגמה לתרגום בחוג לספרות באוניברסיטה העברית, רשימת ביקורת על "גברים חיצוניים" ("ספר טוביה" ו"ספר צוואת איוב"), שראה אור באותה הסדרה. דיקמן האשים את הוצאת "בבל" בזלזול בקורא, כיוון שהשמיטה את שמות המתרגמים, את הניקוד, את המבואות, ואת ההערות, הנתונים במהדורת הספרים החיצוניים, שערך אברהם כהנא ואשר ממנה לקחה "בבל" את שני הספרים הללו. השימוש, שעשתה ההוצאה באותה מהדורה, נראה בעיני דיקמן כ"שוד קברים חוקי", קרי, משיכת נכסי רוח מתוך נוסח, שפקעו זכויות היוצרים עליו, והוצאתם לאור באופן לא-ראוי; כל זאת – בידי ההוצאה "השוחרת תרבות בכל מחיר – ובלבד שיהא זול".²⁰

פסח יצא להגנת ההוצאה ולהגנת עצמו. הוא פרסם מכתב תגובה ובו נימק את היעדר ההערות והפירושים בכך, שהטקסט שערך לא נועד לחוקרים, אלא לקוראים שאינם מן האקדמיה. את השמטת שמות המתרגמים נימק בהיעדר השמות הללו ממהדורות אחרות של הספרים החיצוניים.²¹ תגובה זו מעוררת את השאלה, אם לקוראים שאינם מן האקדמיה מגיעה מהדורה קומפקטית אך חסרה (כגון תנ"ך בלי ניקוד ופירושים, כפי שהציע פסח)? השאלה מתחדדת בהתייחסות לערכי החברה והתרבות, ש"בבל" מצהירה עליהם דרך הספרים שהיא מוציאה: ערכים שמהם משתמע, מן הסתם, אמירת דבר בשם אומרו והרחבת דעתו של הקורא – משמע, הרחבת התוצר של ההוצאה והעשרתו – בהארות ובהערות נחוצות. בהתייחסות לטענה השנייה של פסח פרסם אביגדור שנאן, מומחה לספרות המדרש והאגדה, מכתב, שכותרתו – "טועה ומטעה" – מתייחסת לחיים פסח. שנאן הראה, כי במהדורה שהזכיר פסח צוינו שמות המתרגמים, וכי השמות הללו

¹⁹ ראו בהרחבה: לב-ארי, ש. (2002, אפריל 2). לא דומים למקור. הארץ, מוסף גלריה. <http://www.haaretz.co.il/misc/1.788835> (נדלה לאחרינה בספטמבר 2016).

²⁰ ראו בהרחבה: דיקמן, ע. (2002, אוקטובר 23). הדרך הקצרה, הארץ, מוסף ספרים.

²¹ ראו בהרחבה: פסח, ח. (2002, נובמבר 20). שטיח אדום, הארץ, מוסף ספרים.

מצינינים גם במאמר, שפסח הפנה אליו את הקוראים כדי לחזק את טענתו, שאי אפשר לזהות במדויק את המתרגמים.²²

בינואר שנת 2003 היה פסח מעורב ב"התגושות" נוספת. המשורר והמתרגם, רמי סערי, פרסם רשימת ביקורת על תרגום "חתונת הכזב" מאת סרוונטס, שראה אור באותה סדרה שערך פסח. סערי תקף את פביאנה חפץ, שתרגמה את הספר מספרדית, והאשים אותה באי-נאמנות למקור, בטעויות צורמות ובהשמטת משפטים ופסקאות שלמות. כמו-כן תמה על שהמתרגמת לא ראתה לציין את שמות המתרגמים הקודמים של הנובלות של סרוונטס, כנהוג בתרגומים חדשים של יצירות קלאסיות.²³ פסח, כעורך הסדרה, מיהר להגיב ולהגן על חפץ. הוא טען, כי רשימתו של סערי היא עזת מצח ומחוצפת, משום שהספרדית היא בעבורו שפה נרכשת ואילו לפביאנה חפץ היא שפת-אם. על תמיהתו של סערי לגבי השמטת שמות המתרגמים ענה פסח, כי הוא תמה אם סערי עצמו טרח להזכיר "בתרגומי לורקה שלו" את התרגומים הקודמים לו.²⁴ תגובה זו של פסח הפיקה התייחסויות של ישראל כרמל, המו"ל של תרגומי סערי לשירי לורקה, ושל סערי עצמו. כל אחד מהם הפריך את האשמותיו של פסח ואישר, כי סערי אכן הזכיר את שמות המתרגמים הקודמים.²⁵ סערי הוסיף ואמר, כי ככל הנראה, חלק מן הטעויות בתרגומה של חפץ נובע מכך, שפסח לא עשה את עבודתו נאמנה ולא טרח כלל לקרוא ולערוך את התרגום.

²² ראו בהרחבה: שנאן, א. (2002, דצמבר 8). טועה ומטעה, הארץ, מוסף ספרים (נדלה

לאחרונה בספטמבר 2016). <http://www.haaretz.co.il/misc/1.845395>

²³ ראו בהרחבה: סערי, ר. (2003, ינואר 24). המופת של תרגום הכזב, הארץ, תרבות וספרות (נדלה לאחרונה בספטמבר 2016): <http://www.haaretz.co.il/misc/1.856837>

²⁴ ראו בהרחבה: פסח, ת. (2003, ינואר 31). עזות מצח, הארץ, תרבות וספרות.

²⁵ ראו בהרחבה: כרמל, י. (2003, פברואר 7). דבר בשם אומרו. הארץ, תרבות וספרות. סערי, ר. (2003, ינואר 31). שפת אם, הארץ, תרבות וספרות.

קורא נוסף פרסם מכתב, המאשים את פסח ב"דברי בלע חצופים" ונעדר כל הנמקה,²⁶ וקורא אחר כתב בהיבט רחב יותר:

[...] לא אחטא לאמת אם אומר, כי מאמרו של האדון סערי על אודות כשלים מהותיים בתרגומן של שלוש נובלות של סרוואנטס, הצליח לערער את אמוני בהוצאות הספרים. האם התרגומים, שקראתי עד היום, גם הם סובלים מאותה מחלה, הכופה על הקורא העברי את גירסתו המועדפת של "צנזור" ההוצאה? על מנת לשמור על הגינות כלפי הצד המבוקר, פניתי אל התרגום ואכן גיליתי, כי כל הדוגמאות שניתנו במאמרו מופיעות בספר ועונות באופן נאות לכותרת "המופת של תרגום הכוזב". כמה זמן אמור "הקורא מן השורה", כהגדרתו של חיים פסח, לחכות עד אשר תודה הוצאת הספרים בהיות התרגום גירסה מקוצרת? האם לא מחויבת ההוצאה לציין זאת בספר כבר עם הוצאתו? האם חושב האדון פסח כי "הקורא מן השורה" אינו מסוגל נפשית לקרוא גירסה מלאה? ממכתבו של עורך הוצאת "בבל", נודע גם כי כותב מאמר הביקורת הוא מתרגם השולט בכמה שפות שונות. בניגוד לעמדתו של פסח, הגורסת כי מקצוענות והשכלה רחבה הם חסרון, סבור אני, כי כעת יכולים "הקוראים מן השורה" לישון בשקט, ביודעם כי מלאכת הביקורת על תרגומים חדשים לעברית, היוצאים לאור, נמצאת בידיים אמונות ומקצועיות.²⁷

לאחר מכן, כשבועיים לפני שעזב חיים פסח את "בבל", התפרסמה רשימת ביקורת נוספת מאת עמינדב דיקמן על ספר בסדרת "בבל כיס" – "ספר המקבים". גם כאן הועלו טענות קשות נגד המהדורה של "בבל" ובעיקר נגד השמטת שמות מתרגמיו הקודמים, אם כי בהקדמה לספר הזה הודה פסח, אמנם, שהוא שואב ממהדורת אברהם כהנא. דיקמן סיים את מכתבו:

²⁶ ראו בהרחבה: אליצור, מ. (2003, פברואר 21). דברי בלע חצופים. הארץ, תרבות וספרות.

²⁷ ראו בהרחבה: גוטליב, ג. (2003, פברואר, 28). הארץ, תרבות וספרות.

יהיו שישתאו, מן הסתם, ויתהו עלי, על מה ראיתי לנכון להוציא לשדה-הטור ארטילריה מילולית כבדה כל-כך, וודאי יהיו שילחשו שאין עשן ללא אש, וכי כרגיל במחוזותינו יצאתי להפרע מחיים פסח על איזו מריבה נושנת. ולא היא: לא כנגד חיים פסח האיש אני כותב, אלא נגד מעשיו, ולא כל-כך נגד מעשיו, אלא כנגד הנהגים הנפסדים שהם חלק מהם. חיים פסח הוא עורך ותיק ובעל זכויות רבות, שעבד בהוצאות ספרים מכובדות, סייע בצאתם לאור של ספרים טובים לרוב ועשה הרבה למען ספרותנו, בין היתר כאשר היה אחד מעורכי כתב העת הוותיק "מאזנים". אבל הנה עתה, למבקר המעיר לו על פגמים כלשהם שנפלו בעבודתו, מתוך תקווה שישפר את שאפשר לשפר, שהלוא בידו הדבר, ישיב מיד בהתנצחות, והעיקר – אם העז מי לומר לו שהשעה עתה שתיים-עשרה ביום, ירקע בעטו ויודיע שחצות הליל, ואין לערער. וכפי שאפשר להיווכח ממה שצוטט לעיל, הכל מוכרח להעשות בתרועת שופר עצמית רמה: אם יוצאת חוברת מבית היוצר שלו הרי זו "השבת עטרה ליושנה" ואם תרגם מתרגם לסדרתו, הרי זה תרגום מופתי שבמופתי, וכה הלאה. וכזה אין חיים פסח יחיד, למרבה העוגמה: קריית ספר שלנו כולה לוקה בהתפתחות משונה שכזאת.²⁸

²⁸ ראו בהרחבה: דיקמן, ע. (2003, אפריל 30). "כהן ועורך" על ספר מקבים בהוצאת בבל (כיס) תרמ"ל. הארץ. ספרים (נדלה לאחרונה בספטמבר 2016): <http://www.haaretz.co.il/misc/1.878349>

כשבועיים לאחר מכן (15/5/2003) פורסם בעיתון, כי הופסקה עבודתו של חיים פסח, העורך הראשי של הוצאת "בבל": "הסיבה הרשמית לעזיבתו של פסח היא חילוקי דעות מקצועיים. ואולם גורמים בענף סבורים כי הרקע לכך הוא חריגה של פסח מסמכויותיו ופעולה בניגוד לעמדתם של המו"לים. פסח מכחיש זאת".²⁹ לב ארי העלתה השערה, כי הפיטורים קשורים גם למצב הכלכלי של ההוצאה וכן ליחסי העבודה בה: "גורמים בענף מספרים על אווירה עכורה ששוררת בהוצאה. סופרים, עורכים, מתרגמים, מגיחים ובעלי תפקידים אחרים, המעדיפים להתראיין בעילום שם מחשש ליחסיהם עם ההוצאה, מספרים על יחסי עבודה בעייתיים ועל תחלופת עובדים גבוהה הנובעת מהם. 'יש שורה ארוכה של יוצרים ועובדים שנפגעו והושפלו בהוצאה, ויצאו משם בהרגשה איומה', אומר אחד מסופרי ההוצאה. לדברי הסופר, ההוצאה לא עומדת פעמים רבות בתשלומים שהתחייבה להם. 'הם מוציאים ספרים על אנטי-גלובליזציה, אבל מפטרים אנשים בלי לתת להם מכתב פיטורים שיאפשר להם לקבל דמי אבטלה', אמר. עורך, שעבד עם 'בבל' בתחילת דרכה, מספר כי בעבר הייתה ההוצאה מקום עבודה נעים, 'אבל משהו קרה להם מאז שגדלו מעבר ליכולתם'. עמית רוטברד הודתה בחצי פה בדברים ואמרה כי 'בנוגע למוסר התשלומים – תנאי המציאות משתנים כל הזמן, ולא לטובה, וזה דורש מאתנו להתאים את עצמנו למציאות. הוצאה לאור זה עסק שיש בו היבט ערכי והיבט כלכלי שכרוכים זה בזה, ואלה השיקולים שעומדים עכשיו על הפרק".

הביקורת, שנמתחה הן על הצד המערכתי והן על הצד הניהולי – יחסי האנוש ומוסר התשלומים – של "בבל", פגעה בתדמיתה. חשוב להדגיש כי הפרשה לא הובאה כאן כדי לתקוף באופן אישי אדם והוצאה להם זכויות רבות בתרבות אלא כדוגמא לתפקידים של מתווכי תרבות שונים ולקשרים שביניהם (מו"לים עורכים ומתרגמים, ביקורות ספרים בעיתונות, מרצים באקדמיה). כלומר, על מקומן של

²⁹ ראו בהרחבה: לב ארי, ש. (2003, מאי 15). הופסקה עבודתו של חיים פסח, העורך הראשי של הוצאת בבל. הארץ, מוסף גלריה.
<http://news.walla.co.il/?w=//387792> – נדלה לאחרונה בנובמבר 2012.

ביקורות ספרים ב"רפובליקה הספרותית", על תפיסת המבקרים את תפקידם להצביע על יתרונות וחולשות של הספר כדי לקדמו או כדי להזהיר את הקוראים; על המקום המרכזי של הביקורות בעיני עורכים כך שהם נוהגים להגיב לאותן ביקורת ועל השיח הכולל המתפתח בתוך קהילת ספר בעקבות אותן ביקורות ותגובות. ברמה אחרת, מבחינת הוצאת "בבל" היו ביקורות ותגובות אלו מכה תדמיתית מכיוון שבאתר המרכזי של קהילת האינטלקטואלים, מוסף "ספרים" התנהל דיון משמעותי על עבודת ההוצאה. הסיפור גם מציע התבוננות על השתנות אופיו של בית הוצאה קטן, כאשר הוא גדל. השתנות זו באה לידי ביטוי גם ביחסי העבודה בהוצאה כפי שתוארו לעיל וגם בהצטרפותה למסד המו"לי. הרצון לבנות מהר את "מגדל בבל" הפיל אותו, כי בוניו לא דיברו היטב את אחת השפות המרכזיות של התרבות העכשווית: שפת הקפיטליזם. פחות משנה לאחר עזיבת פסח את ההוצאה הודיעו "בבל" ו"ידיעות אחרונות", כי חתמו על הסכם לשיתוף פעולה, כפי שסופר בפרק על "ידיעות אחרונות" בשער השמיני. בעיתונות הוצג ההסכם כמצב בו זוכים שני הצדדים (win-win): הוצאת "ידיעות אחרונות" תעדין את "המוניטין הממוסחר" שלה באמצעות החזות האליטיסטית של 'בבל' והוצאת "בבל" תזכה בכוח השיווק של "ידיעות אחרונות". האחרונה יכלה לבחור בין מספר הוצאות איכות אחרות לשיתוף הפעולה אך בחרה ב"בבל". עורכת המקור החדשה של "בבל", אילנה ברנשטיין, נשאלה, "איזה ספר שיצא לאור בהוצאה אחרת היית שמחה להוציא בעריכתך?" והיא ענתה: "מות הנזיר", ספר הביכורים של אלון חילו שיצא בהוצאת 'הרגול' בעריכת אלי הירש. לפני הכל, הספר הזה עונה לטעמי הספרותי, ועל כך כמובן יש להוסיף את כל מעלותיו הסגוליות".³⁰

³⁰ ראו בהרחבה: שחורי, ד. (2006, אפריל 28). למי אכפת מרבי מכר, NRG (נדלה לאחרונה ביולי, 2016):

<http://www.nrg.co.il/online/47/ART1/078/961.html>

ספריית "תרמיל"

הוצאת "תרמיל" הוזכרה לעיל, בהקשר הסדרה "בבל כיס". "תרמיל" הוקמה בשנת 1964 מתוך יוזמה של קצין חינוך ראשי של צה"ל דאז, ד"ר מרדכי בר-און, שהציע למשורר (שהיה גם ימאי), ישראל הר, לערוך סדרה של ספרים קטנים לחיילים. את שם הסדרה, "תרמיל", נתן לה הצייר יוסל ברגנר ויש בו כדי להעיד על כוונת המייסדים: שבכל תרמיל של חייל ימצא ספר מהסדרה.

קצין חינוך ראשי חשב בוודאי על השכלת החייל ועל טיפוח הרגלי הקריאה שלו ושמירתם גם בשדה, בעת אימונים – ספרים אלה נועדו לנשיאה בתרמיל, או בכיס, והם נמכרו בשק"ם. אכן, רבים העלו על נס את מפעלו של ישראל הר כלוחם בבערות שבצה"ל. מדיניות הספרייה הוצהרה על גב הספרונים: "ספריית תרמיל מגישה לך: ממיטב הסיפורים העולמיים – מאת טובי הסופרים. סיפורי אהבה ומיסתורין; סיפורי מתח והרפתקאות; עלילות גבורה ותעלולי דמיון. סיפור טוב – סיפור יפה – סיפור מרתק". בהוצאה הופיעו כ-230 כותרים, כשני שלישי ספרי מקור וכשליש תרגום. מבחר הכותרים היה מגוון: סופרים מתקופת ההשכלה, כמו מיכה יוסף ברדיצ'בסקי, לצד סופרים צעירים, אחדים מהם פרסמו "תרמיל" את ספרם הראשון. בין סופרי המקור המודרניים (להבדיל מסופרי ההשכלה), שכתביהם ראו אור על-ידי "תרמיל": י"ח ברנר, משה סמילנסקי ס. יזהר, יהודה בורלא, אהרן מגד, יוסל בירשטיין, אהרן אלמוג, פנחס שדה, ישראל זרחי ואחרים.

בשנת 1967 זכה הר בפרס ביריד הספרים הבינלאומי הראשון, שהתקיים בירושלים, ובציון לשבח מיוחד על הפתרון המוצלח בהבאת הספרות אל החיילים ועל השילוב בין "הצורה החיצונית הנאה והמושכת לבין התוכן הספרותי והמחיר הנמוך". ואמנם, המחיר היה 500 פרוטה לספר. בשנת 1987 עלה ספר של "תרמיל" שני שקלים ישנים לעומת ספרים בהוצאות אחרות, שמחירם היה בין עשרים לחמישים שקלים (אך יש לזכור, כי ספרי "תרמיל" היו קטנים בפורמט, מצומצמים במספר העמודים והפקתם הייתה זולה). בשנת 1988, לאחר שספריית

"תרמיל" הוציאה לאור מאתיים כותרים, קיבל ישראל הר את פרס אקו"ם על מפעלו.

בתחילת שנות ה-90 מונה אהוד גרוס לתפקיד קצין חינוך ראשי והוא ראה צורך לחדש את פני הספרייה. היא התיישנה, איבדה מרעננותה, והספרים נכרכו בכריכה קשה כך שלא יכלו להיכנס לכיס, ופחת העניין פפורמט ובתכנים שהציע. לא ייפלא, שהיקף המכירות ירד פלאים. גרוס החליף את ישראל הר בשלי אלקיים. קמה סערה בתרבות והיו יוצרים שנחלצו להגנת הר, אך סופה של הפרשה היה שההוצאה חדלה מלהתקיים בפועל בשנת 1992. הצבא, בצדק, כבר לא ראה לנכון לשמש כהוצאה לאור של ספרות יפה עבור חייליו. בשנת 1993 עוד נעשה ניסיון להוציא מספר יצירות כרוכות תחת שם הסדרה "קלאסי כיס" ובהמשך לשתף פעולה עם הוצאת "עם עובד", סדרת "פרוזה אחרת" ובתיה גור להוצאת סדרה בשם "קלאסי כיס" בהוצאת "עם עובד", אך גם ניסיון זה פסק במהרה.

כאמור בפרק הקודם, בשנת 2002 הוקמה ביוזמת חיים פסח הסדרה "בבל (כיס) תרמיל", המשותפת ל"בבל" ולהוצאה לאור של משרד הביטחון. "בבל" היתה אחראית לתכני הסדרה והוצאת משרד הביטחון – להפצה. הקשרים של משרד הביטחון עם גופים ועם מוסדות גדולים כגון בסיסי צבא, ועדי עובדים ובתי ספר, הבטיחו מכירה מראש של כותרים ושל עותקים רבים.³¹ הסדרה החדשה הלכה בעקבות קודמתה, שהוציאה ספרים פפורמט קטן, הנכנסים בקלות לתרמיל, או לכיס. רובם היו תרגומי יצירות קלאסיות מודרניות, שאין עליהן זכויות יוצרים.

³¹ ראו בהרחבה: לב ארי, ש. (2002, אפריל 15). "הוצאת בבל ומשרד הביטחון יחדשו את ספרית תרמיל", הארץ, מוסף גלריה.

לדברי פסח, היוזמה נבעה מתוך הרצון להחזיר ולהעצים את הפצת הספרות הקלאסית וגם, כמובן, מתוך הציפייה להיקף מכירות גדול. הוא בחר מספרי "תרמיל" את הכותרים המתאימים: קצתם תורגמו מחדש, תרגומים אחדים נערכו וחדשו, ואחרים יצאו בלא כל שינוי. בין ספרי "תרמיל" שיצאו על-ידי "בבל (כיס)": "סבסטופול" מאת ל. נ. טולסטוי, "מועדון המתאבדים" מאת ר. ל. סטיבנסון, "דפניס וחלואה", "מלכה לעברים" מאת אלישבע ו"סיפורים מצויירים" מאת נחום גוטמן. בסדרה יצאו כחמישה עשר ספרים והיא נפסקה כאשר פסח עזב את "בבל".

"רסלינג"³²

"רסלינג", כמו "הקיבוץ המאוחד", "מחברות לספרות", "סימן קריאה" ו"עכשיו", צמחה מתוך כתב-עת, אך בניגוד לאלו כתב העת היה שולי בתרבות. בשנת 1995 יצאה לאור החוברת הראשונה של כתב-עת בשם "רסלינג – במה רב-תחומית לתרבות", ועד שנת 2000 יצאו שמונה חוברות של כתב-העת. הוא הודפס בפורמט זול, במימון פרטי, בכ-300 עותקים לגליון. מייסדיו ועורכיו היו עידן צבעוני ויצחק בנימיני. השניים נפגשו באוניברסיטת תל-אביב, שם למד צבעוני בחוג לספרות עברית ובנימיני – במכון להיסטוריה ולפילוסופיה של המדעים. הם החליטו להקים כתב-עת ברוח משנתו של מישל פוקו, שעיקרה הזיקה בין שדות כוח ובין שיח. מכאן השם "רסלינג" – התגוששות – המציין את התרבות כזירת מאבק.

השם הזה הועבר להוצאת הספרים, שיסדו השניים בשנה בה פסק כתב העת, שנת 2000:

השם "רסלינג" הנו הומאז' לפרק הראשון של הספר "מיתולוגיות" מאת רולאן בארת על עולם היאבקות ה-catch כסוג של הצגה, מעין דרמה דתית ולא ספורט גרידא. וכמו כן, כמעין הומאז' לכתב העת "במאבק - ביטאון למחשבה סוציאליסטית" שיצא בשנות ה-50 בארץ.³³

³² תודה להגר ינאי על תרומתה לפרק זה.

³³ אתר האינטרנט של "רסלינג" נדלה לאחרונה בספטמבר 2016):

<http://www.resling.co.il/about.asp>

נראה, כי בהשפעת מושג ה'דיפראנס', שטבע ז'אק דרידה ועניינו המתח בין כתיבה לדיבור,³⁴ התעתיק האנגלי של השם "רסלינג" הוא Resling, בשונה מהכתיב האנגלי של המילה (wrestling). המילה 'רסלינג' / Resling אינה קיימת אפוא בשום שפה. זו היא תולדה של מילה אנגלית, שתועתקה לעברית (וכך היא משמיעה את ההגייה העברית-הישראלית) והתעתיק הזה חוזר וקובע את הכתיב של אותה המילה באותיות לטיניות. בראיון לקרפל אומר בנימיני: "במרוצת הזמן הגענו למסקנה שהשם הוא מסמן בלי מסומן ברור. השם עכשיו רץ ואנחנו כמו בנק הפועלים, שזה רק שם ואין לו כל קשר לפועלים".³⁵

כפי שהדיון על השם מרמז, עיקר עניינה של הוצאה זו בראשית דרכה היה הדפסת כתבי התיאורטיקנים הבולטים בביקורת התרבות מהמחצית השנייה של המאה העשרים ואילך³⁶ וכן כתבי קודמיהם, חוקרי השפה, התרבות והחברה,³⁷ וכתבי הוגים ישראלים ברוח זו (חלקם היו מזוהים בשעתו כאנשי כתב-העת "תיאוריה וביקורת").³⁸ ספרי התרגום מופיעים בסדרה "ליבידו" וספרי המקור – בסדרה "פטיש" (Fetish). חלק מהספרים של שתי הסדרות מלווים בהקדמה, או באחרית דבר, המציגים את התיאוריה הנדונה בהקשרה התרבותי הנרחב.

³⁴ ראו: "עצם המושג difference לדוגמה, מחונן ביסוד גרפי מהותי שאין מבחינים בו ברמת הדיבור" (לכט, ג', (2003). 50 הוגים מרכזיים בני זמננו, כרך א (196-198). תל-אביב: רסלינג).

³⁵ ראו בהרחבה: קרפל, ד. (2003, ספטמבר, 5). האדם החושב כילד רע. מוסף הארץ.

³⁶ "רסלינג" הוציאה תרגומים של כתבי לוס איריגארי, לואי אלטוסר אומברטו אקו, אלן באדיו, ג'ודית באטלר, רולאן בארת, ז'אן בודריאר, פייר בורדייה, ז'ורז' בטאיי, ארווין גופמן, פרדריק ג'יימסון, קליפורד גירץ, ז'יל דלז, ז'אק דרידה, לודוויג ויטגנשטיין, סלבו ז'יז'ק, נועם חומסקי, ז'אן פרנסואה ליוטאר, מרסל מוס, שנטל מוף, קתרין מקינון, מוריס מרלו-פונטי, רוג'ר סילברסטון, אדוארד סעיד, מישל פוקו, זיגמונד פרויד, ז'וליה קריסטבה, ריצ'ארד רורטי, פול ריקר ואחרים.

³⁷ כך: ג' ל' אוסטין, ולטר בנימין, אנטוניו גרמשי, אמיל דורקהיים, גיאורג זימל, קרל גוסטב יונג, ז'אק לאקאן, עמנואל לוינס, קלוד לוי-שטראוס ועמנואל קאנט.

³⁸ בין היתר: עדי אופיר, אריאלה אזולאי, חיים דעואל לוסקי, חנן חבר, נועם ירון, יואב רינון, אורי רם, משה צוקרמן ומשה צימרמן. כמו כן גם עורכי ההוצאה, עידן צבעוני ויצחק בנימיני, היו בין הכותבים הישראליים.

מלבד הסדרות "פטיש" ו"ליבידו" פרסמה ההוצאה ספרי פרוזה מעטים במסגרת הסדרה "ושתי", שעורכת רעייתו של צבעוני, עדי שורק, ובה הופיעו יצירות של סילביה פלאת', אמילי דיקנסון, ויליאם קרלוס ויליאמס, הרולד פינטר, דילן תומאס, גרטורד שטיין, נטלי סרוט, ז'ורז' פרק ומיכל בן-נפתלי, אשר גם תרגומה ופרשנותה ל"נפתולי בבל" מאת דרידה ראו אור על-ידי ההוצאה.

"רסלינג" היא הוצאת גומחה מובהקת, שמילאה תפקיד בתחום ברור ומוגדר בשדה הספר העברי. רבים מהכתבים שפרסמה, בעיקר משדה הביקורת הצרפתית, לא תורגמו לפני-כן לעברית. יש לציין עם זאת, כי "תולדות השגעון בעידן התבונה" של מישל פוקו יצא על-ידי "כתר" בתרגום אהרן אמיר ובעריכה מדעית של עדי אופיר עוד בשנת 1992 וכי "תולדות המיניות" של פוקו יצא על-ידי "הקיבוץ המאוחד" בשנת 1996 (מצרפתית גבריאל אש). אשר לכתביו של רולאן בארת: "מיתולוגיות" הופיע בהוצאת "בבל" בשנת 1998 (מצרפתית: עידו בסוק); עריכה מדעית והערות: משה רוזן) ו"מחשבות על צילום" (עברית דוד ניב) התפרסם בשנת 1988, על-ידי כתר. בסעיף על "בבל" מנינו כותרים נוספים השייכים להקשר זה. כתביו של פרויד, המשפיעים עמוקות על ביקורת התרבות בת ימינו, חלקם תורגמו לעברית לפני שנים רבות ויצאו במבחר תרגומים ומהדורות. במקביל – ואולי כמשקל-נגד – ל"רסלינג" הקימה הוצאת "הקיבוץ המאוחד" את הסדרה "הצרפתים" (ראו בשער החמישי לספר) ועל-ידיה יצא בשנת 2006 "סיפורי אהבה" של ז'וליה קריסטבה (תרגום, ביאור ואחרית דבר: מיכל בן-נפתלי; עריכה מדעית אריאלה אזולאי) יצא בשנת 2006.

אבל כאשר בדקו צבעוני ובנימיני אפשרויות לרכישת זכויות לתרגום עברי של הספרים שהיו מעוניינים להוציא, הופתעו לגלות שרובן פנויות עדיין. לאור האמור במבוא של הפרק הנוכחי נראה, שמצב זה לא נבע מצנזורה מכוונת; נראה, שעורכי ספרות העיון בהוצאות הוותיקות לא היו ערים מאוד להלך-הרוח האינטלקטואלי ששרר בארץ בתחילת המאה הנוכחית, כלומר, הם לא עמדו על הביקוש הצפוי לספרים אלה, ש"רסלינג" מוציאה. צבעוני ובנימיני, ילידי אמצע

שנות ה-60, התחנכו וגדלו באקדמיה על דרכי המחשבה, שצמחו באירופה ובעיקר בצרפת בשנות ה-60. כדוקטורנטים-מתרגלים הם ראו את הסטודנטים קוראים בשפות המקור את כתבי ההוגים החדשים, העומדים ברומו של העולם האינטלקטואלי, והבינו את חשיבות התרגום של אותם הטקסטים, בלויית פרשנות. על-כן, לא-מעטים ממבקרי התרבות בני ימינו ומההוגים שהשפיעו עליהם נוכחים בעברית בזכות הוצאת "רסלינג"; בולט ביניהם סלבו ז'יז'ק.

קהל הקוראים של ההוצאה עיקרו חוקרים, מרצים וסטודנטים, בעיקר לתארים מתקדמים, ושאר המעוניינים בלימודי תרבות, בעלי ההשכלה והמיומנות הנדרשת לקריאת הספרים האלה. בנימיני: "חייבים להיות פוסט-אקדמיים בשביל לקרוא את 'רסלינג'". חלק מן הספרים נכלל ברשימות הקריאה של קורסים באקדמיה וכך זכו בהכרה בערכם התרבותי, ואשר לערכם הכלכלי – הם קיבלו את ההבטחה להיות steady sellers, ספרים הנמכרים לאורך זמן, לאחר גל הקניות בחודשים הראשונים ליציאת ספר לאור. אך במקרים רבים, המרצים מבקשים מתלמידיהם לקרוא רק פרק או שנים מספר והללו נסרקים, או משוכפלים במכונה; קבצי-המחשב, או והתדפיסים, עוברים מיד ליד כך, שהרווחים של ההוצאה מצטמצמים מאוד. זו היא פגיעה בזכויות היוצרים. מו"לים – ובראשם רחלי אידלמן מ"שוקן" – ניסו להיאבק נגד נוהג נפסד זה, אך נראה, שמציאות זו, אשר נוצרה בכוחם של אמצעי הפצת המידע בימינו, לא תשתנה לטובת המו"לים והיוצרים. כך בשדות המוזיקה והקולנוע וכך בשדה ההוצאה לאור של ספרים בכלל, וטקסטים אקדמיים בפרט.

יש לציין, שככל שהתרגומים הרואים אור ב"רסלינג" מגישים לקוראיהם טקסטים חשובים ביניהם את שורת ההוגים הקונטיננטליים ששפת המקור שלהם היא בעיקר צרפתית, בה במידה הם מרחיקים אותם מהשפות – ומהתרבויות – שהטקסטים הללו נכתבו בהם. טענה זו עולה בעיקר לגבי השפה האנגלית, שרוב הלקוחות של "רסלינג" מסוגלים לקרוא בה מה שההוצאה מתרגמת. כך מתעורר חשש מפני הסתגרות תרבותית במקום פתיחות לשיח עם השדה האקדמי בעולם,

וזאת מעבר לבעייה שבתרגום בכללו – אבדן משמעויות וגוני-משמעות במעבר משפת המקור.

אתר האינטרנט של ההוצאה הצהיר: "את רסלינג מלווה ועדה אקדמית שחבריה הם אליעזר (אד) גרינשטיין, רות הכהן-פינצ'ובר וחנן חבר. הוועדה האקדמית מפקחת על בחירת הכותרים לפרסום בסדרות העיוניות כמו גם על טיב עבודת העריכה והתרגום". היגד מרשים זה אינו יכול שלא להיות יומרני. בתקופה שעברה מהקמת ההוצאה ועד פרסום ספר זה, כ-16 שנה, ראו אור ב"רסלינג" למעלה מ-400 כותרים – ארבעה-חמישה ספרים בחודש, בשנים האחרונות. קשה להאמין, שחברי הועדה מפקחים – במקביל לעבודתם האקדמית – על בחירת כותרים רבים כל כך ו"על טיב עבודת העריכה והתרגום" שלהם. ואף אם הייתה כמות הכותרים קטנה יותר, נשאלת שאלה באשר לעצם הפיקוח, שכן פרט לחנן חבר, מרצה לספרות בייל ולשעבר ראש בית הספר לספרות ומרצה בחוג לספרות עברית באוניברסיטה העברית, חברי הועדה האחרים מלמדים במחלקות, שבהן אין הטקסטים המתפרסמים בהוצאה קשורים ישירות לתשתית המושגית המובהקת של הדיסציפלינה: פרופ' גרינשטיין – בחוג לתנ"ך באוניברסיטת בר-אילן; וד"ר הכהן-פינצ'ובר – בחוג למוסיקולוגיה באוניברסיטה העברית.

ראה שמעטים מספרי ההוצאה הם רבי-מכר. הידוע שבהם הוא ספרו של ג'ון לכט בן שני הכרכים, הסוקר "50 הוגים מרכזיים בני זמננו – מסוסיר עד ז'יז'ק" (ג'ון לכט, תרגום: איה ברזיר, זהר כוכבי), ממפה את התפתחות התיאורטית מהסטרוקטורליזם לפוסט מודרניזם ונותן כך מידע על אותם שמות, הנשמעים בשיעורי התיאוריה באוניברסיטה. איך, בכל זאת, שורדת הוצאת-גומחה, העוסקת בתיאוריות פמיניסטיות רדיקאליות, בביקורת פסיכואנליטית, בתיאוריות קוויר, בפוסט-קולוניאליזם ובדה-קונסטרוקציה – עניינים שכולם ביחד מיועדים לקהל קוראים מצומצם ביותר? "רסלינג" נאלצת להישען על מנגנון מצומצם, שמכריח את השותפים – המנהלים והעורכים – לעבודה מאומצת. שני השותפים ורעיותיהם לא רק מנהלים את ההוצאה, אלא גם עובדים בה כעורכים.

עדי שורק, אשתו של צבעוני, עורכת את סדרת הפרוזה "ושתי" ועוד ספרים היוצאים מחוץ לסדרה; תמר, אשתו של בנימיני, דוקטורנטית בלשון עברית, היא עורכת לשון. בבחינה זו, גם "רסלינג" תואמת גם את המודל של ההוצאה המשפחתית.

חשוב להדגיש כי במסגרת המאבק לשרידות כלכלית של ההוצאה, "רסלינג" מוציאה לאור ספרי מחקר (כולל עבודות דוקטורט) במדעי הרוח והחברה רובם במימון מלא של החוקרים ובזה אינה שונה מכל הוצאה אקדמית אחרת שנאבקה על קיומה. נכון כי קיום ההוצאה תלוי בשימור קהל קטן, אך נאמן, שמגיעים אליו באמצעות רשימות תפוצה בדואר האלקטרוני, במבצעי מכירות לסטודנטים ולמרצים באוניברסיטה ובכלל זה ימי עיון, ובהפעלת אתר אינטרנט, המספק מידע מקיף על ספרי ההוצאה. אך מה שהיה בעבר קהילה תוססת מחייב בכל זאת גביית תשלום מחוקרים ומממניהם כדי לשמור על ההוצאה בזמנים קשים.³⁹

³⁹ בשולי הדברים, עם חיוך וקריצה, אוסיף כי בפייסבוק קמה קבוצה בשם "ספר של רסלינג ביום" ובה למעלה מ-10,200 חברים (נכון ליולי 2016), הממציאים שמות כותרים ברוח השמות של ספרי ההוצאה ומתוך פארודיה עליה:

<https://www.facebook.com/dailyreslingbook>

הוצאת "קשת"

כפי שצוין במבוא לפרק זה, "קשת" מוציאה ספרות פופולארית, אך היא שונה מבתי ההוצאה של ספרות זו, אשר נסקרו בפרק שיוחד להן. ההבדל אינו רק בהקשר ההיסטורי, המציב אותה בפרק הנוכחי. "קשת" העלתה סביב מפנה המאה את המעמד של הספרות הפופולארית כפי ש"מודן" ו"ר. סירקיס" העלו את המעמד של ספרי הבישול ובמקביל להעלאת מעמדו של הספר המוזל בידי "כנרת, זמורה-ביתן, דביר", מהלך שנדון בפרק הקודם. "קשת" היא, אכן, סממן של השינוי שחל בעולם הספר בישאל. עד הופעתה, כותרי הספרות הפופולארית לא בלטו בחנויות הספרים, ורבים מהם נמכרו בקיוסקים: הם נחשבו נחותים, ואילו ספריו של הסופר והמו"ל אורן מוצגים במקומות הבולטים ביותר שבחנויות, ולעיתים, כתוצאה מעסקה עם מוכרי הספרים, ממלאים הספרים האלה את חלונות הראווה.

מעבר לסיווגים של "קשת" על-פי סוגת הספרות שהיא עוסקת בה ועל-פי מיפוי המו"לות שהתוויו – דהיינו, תיוגה כ"הוצאת גומחה" – "קשת" הציגה מודל מו"לי בפני עצמו: זוהי הוצאה שנועדה בראש וראשונה לספרים שכותב המו"ל, כלומר, זו היא הוצאה, שסופר הקים, מנהל ועורך בעצמו ובעבור עצמו.

אכן, הסיפור של "קשת" הוא סיפורו יוצא-הדופן של רם אורן. ברקע שלו יש דימיון מסויים לסיפורו של אהד זמורה:⁴⁰ השניים החלו דרכם המקצועית כעורכים בעיתונים גדולים. אורן שימש במשך שנים כעורך בכיר ב"ידיעות אחרונות" (בין היתר, ערך את המוסף "7 ימים") וכך רכש ניסיון מקצועי וקשרים, שסייעו בהקמת בית ההוצאה שלו, בניהולו ובשיווק תוצריו. כאן תם הדמיון בין השניים. אורן, לאחר שפרש מעבודתו בעיתון, פנה לכתיבה בנוסח ספרי המתח האמריקאים (המכונים במקומותינו, בזלזול, "ספרי טיסה"), שמגוללים עלילות של

⁴⁰ ובמידה מסוימת – לדרכו של יוסף כהן, מו"ל ההוצאה "עברית", שתידון בהמשך הפרק: כהן ערך מקומון נפוץ של עיר גדולה לפני שנהיה מו"ל.

כסף, תככים, יצרים, משימה, גיבור שרמנטי, אישה, מתח מיני, כיבוש והשגה – השגת המטרה והשגת האישה. את שני ספריו הראשונים – "פיתוי" (1994) ו"משחק מכור" (1995) – הוציא על-ידי "כתר" והם נחלו הצלחה. ספרו הראשון, זכה לפרסום, בין היתר, בעקבות הופעה בתוכנית הטלוויזיה הפופולארית ביותר באותה העת, תוכנית האירוח של דן שילון. עניין זה מזכיר את התפקיד המשמעותי שראינו במודל התיאורטי בשער הראשון לספר זה של מתווכי תרבות פופולאריים בקידום היצירה. בשנת 1996, לאחר הצלחת שני הספרים הראשונים, כשהוא בן 60, הקים אורן את בית ההוצאה שלו, "קשת" והוציא בה את ספרו, "אות קין". הוא מספר:

חלום הילדות שלי היה לכתוב ספרים. לא הוציא אותם. את הספרים הראשונים הוצאתי בהוצאת "כתר" ולא הייתי מרוצה מהמתלוגים ששילמו לי. נכנסתי איתם למשא ומתן, הם אמרו שזה לא כלכלי, ואז החלטתי להוציא את הספרים שלי בעצמי, חשבתי שזה יותר כלכלי. זה לא היה מקובל, שסופרים מוציאים את הספרים שלהם לבד, טענו שזה חסר תקדים. שמהר מאוד אשבור את הראש.⁴¹

הוצאת "קשת" נולדה במציאות, שבה "הסופרים הם האחרונים בשרשרת המזון המו"לית – רובם ככולם מקבלים אחוזים מעטים בלבד מתוך הרווחים על הספר.⁴² סופרים צעירים ירוויחו כחמשה שקלים, ואף למטה מזה, מעותק שנמכר. אורן מוסיף ומספר:

ידעתי שאני לא מבין במו"לות. יצאתי לארבעה חודשים בארה"ב, נפגשתי עם מו"לים, מעצבים, ראיתי איך מסדרים, ואז הוצאתי את הספר בהוצאה שלי, "קשת". לשם אין משמעות מיוחדת, הצבעים מצאו חן בעיני אשתי. החלטתי ליישם דברים שלמדתי. ידעתי, שאם אתה סופר ידוע – כבר היו לי שני רבי-מכר – תציף, תציף את השוק. עשיתי משהו שלא עשו קודם.

⁴¹ ראיון עם רם אורן ערכתי באוקטובר 2006 בתל-אביב.

⁴² ראו בהרחבה: לב-ארי, ש. (2004, אוקטובר, 1). לא מתעשרים מזה, הארץ.

הדפסתי שלושים אלף עותקים במהדורה ראשונה. מסע של יחסי ציבור. עשיתי תבנית של אותיות זוהרות בולטות.

אכן, אורן חיקה את התבנית של ספרי מתח של סופרים אמריקאים כגון גרישם, סטיבן קינג וטום קלנסי, ועיצב על כריכות ספריו אותיות בָּלֵט זוהרות, שהיו חידוש בישראל: "רציתי שכולם יראו את הספרים. [בדרך כלל], כשהעין עוברת בחנות הספרים, היא לא נעצרת, ואני רציתי שמכונת שתעבור בלילה – חלון הראווה ינצנץ, כשהשמש תשקע, זה יבהיק ל[עוברים ולשבים] את עוצמתו [של הספר]". לחוש הראייה נוסף חוש המישוש: אורן שמח לגלות, כי הישראלים אוהבים למשש עטיפה של ספר שהם פונים אליו ושמתוך הליטוף הם מתחברים אל הספר.

אורן הוציא ב"קשת" ספר או שניים בשנה; נכון לשנת 2016 ראו אור בהוצאתו כשלושים ספרים משלו, כולם הצלחה מסחרית. על כריכות ספריו המאוחרים יותר, מודפס: "רב-המכר החדש של רם אורן" – עוד בטרם יצא הספר להפצה. את ההצלחה הוא ביקש לנצל כדי להרחיב את ההוצאה:

התכוונתי שזו תהיה הוצאה קטנה מאוד. חשבתי שהספר הראשון, שאוציא לא משלי, יהיה ספר שלא יהיה ספק לגבי הקאנוניות שלו, כי אם הייתי מוציא עוד ספר מתח, כולם היו מזהים את ההוצאה עם ספרי מתח. רציתי שזו תהיה הוצאה של ספרי מתח אבל גם של ספרים אחרים. [...] ראיתי בטלוויזיה הופעה של אלאנורה לב, על הספר, "הבוקר הראשון בגן עדן", שזכה בפרס ברנשטיין על כתב יד, ואמרתי שזה יכול להתאים לי. נפגשתי איתה ואמרתי לה שאני רוצה להוציא את הספר. היא אמרה: אני ב"עם עובד". איחלתי לה הצלחה ושאלתי: "מתי יוציאו לך את הספר?" היא אמרה, "בפסח בשנה הבאה" ואותה פגישה שלנו הייתה במאי. אמרתי לה, שלפי מה שאני רואה בשוק, לראש השנה הקרוב אין ספרים חדשים רבים. יעצתי לה להגיד להם להוציא את הספר לקראת ראש השנה והיא ענתה, שזה בלתי אפשרי. התחייבתי שאוציא

את הספר לראש השנה. לא ידעתי במה זה כרוך, זה באמת היה בלתי-אפשרי. נתתי פי שניים לעורך הלשוני, כדי ש[...] יעבוד מהר. הגענו למצב שבו היה לנו שבוע להדפיס ולכרוך ולחצתי על הדפוס ושילמתי כפול, אבל הספר יצא בדיוק בזמן והיה להצלחה גדולה.

אורן פנה ל"סופרים לאומיים", עוז ויהושע, כדי לשכנע אותם להוציא את ספריהם ב"קשת", אך הדבר לא עלה בידו, כפי שלא עלה בידי דב איכנולד מ"ידיעות אחרונות", ועמדנו שם על הסיבות לכישלון זה. אבל "קשת" הוציאה ספרים של צרויה שלו, עדנה מזי"א, יאיר לפיד, גיל הראבן, גבי ניצן, עירית לינור, קובי אוז, יורם יובל, שלי יחימוביץ', ליהיא לפיד ושפרה הורן. חלקם היו סופרים מוכרים ו"נמכרים היטב" בטרם הצטרפו ל"קשת", ואחדים מהם (יאיר לפיד וליהיא לפיד, עירית לינור, קובי אוז, שלי יחימוביץ') היו ידוענים באמצעי התקשורת המודפסים והמשודרים. הם ציפו מ"קשת" לתגמול הולם וליחס אישי כיאה למעמדם ואכן, לדברי אורן, סופר עשוי להרוויח אצלו גם 15 שקלים לעותק; 15 שקלים כפול 50 אלף עותקים – 750 אלף שקל לשנתיים. זה לא רע בכלל". יורם יובל מכר את ספרו 'סערת נפש' בתוך שנתיים ב-70 אלף עותקים ומרוויח יפה מאוד. אצלי, הסופרים גם מקבלים מענק של 20 אלף שקלים על כל מכירה של 20 אלף עותקים. זה עוד שקל לספר – זה המון. ואני לא לוקח אחוזים על ספר שיצא אצלנו ומתפרסם בחו"ל, כפי שעושים ברוב ההוצאות" (לב-ארי, 10/1/04). אורן: "אני לא לוקח זכויות על ספרים לחו"ל, לא לוקח אופציה על הספר הבא. אני רוצה להתרכז בספרים שלי לא רוצה לרוץ בירידי ספרים ולמכור את הזכויות של ספרים בהוצאה.⁴³ רב מכר ישראלי שמוכר 20–40 אלף עותקים זה עסק לא רע".

⁴³ ההכנסות של צרויה שלו ממכירת זכויות התרגום על ספריה, שיצאו במקור ב"קשת", הסתכמו במאות אלפי דולרים. ראו: פוריאן, ר. (2005, נובמבר 25). מיליונרים ממהדורה ראשונה, הארץ, TheMarker. (נדלה לאחרונה בספטמבר 2016): <http://www.themarker.com/misc/1.327079>

את יכולתו להגדיל את חלקם של היוצרים בעוגת הרווחים הסביר אורן בכך, שהמנגנון שלו קטן מאוד ("רק מזכירה") ושההוצאה כמעט אינה משקיעה בפרסום (כלומר, מודעות ותשדירים ממומנים), אלא ביחסי-ציבור (קידום המכירות שלא בתשלום). יחסי הציבור מסתייעים בפרופיל התקשורתי הגבוה של כל היוצרים המפרסמים על-ידיה: קל לזמן אותם לתוכניות אירוח ולאירועים מתוקשרים. רם אורן עצמו הרבה להופיע בתקשורת הכתובה והאלקטרונית ואף משתמש בכוחו של המדיום המקוון, כשהוא עונה באופן קבוע למעריציו בפורום האינטרנט של "תפוז" ובעמוד הפייסבוק שלו.⁴⁴

אורן הוציא ב"קשת" רק ארבעה-חמישה ספרים בשנה, אך באמצע העשור השני למאה ה-21, ההוצאה פועלת בעיקר למען העומד בראשה, הן כדי להוציא באופן חופשי את ספריו והן כדי לזכות ברווחים על הצלחתם. בראשית הדרך הכוונה הייתה למשוך יוצרים חשובים ל"קשת" ולשם כך מונתה צרויה שלו כעורכת בהוצאה בשלהי המאה הקודמת, לאחר שהייתה עורכת ב"כתר", אך לאחר מספר שנים בהוצאה חזרה ל"כתר". אז ויתר אורן על שאיפתו להעלות האיכות הספרותית של "קשת" וזו היא כיום, ללא כחל ושרק, הוצאה של ספרות פופולארית מצליחה.

מקרה נדיר, יוצא מן הכלל המעיד על הכלל, הוא המקרה של גבריאלה אביגור-רוחם ב"קשת". רומן של הסופרת, "מוצרט לא היה יהודי", ראה אור בסדרת "צד התפר" של "כתר" בעריכת יגאל שוורץ (1992). הספר לא נחל הצלחה מסחרית אך זכה בהערכת הביקורת. אורן האמין בספר הבא של הסופרת, "חמסין וציפורים משוגעות" (אף הוא בעריכת שוורץ, 2001) אבל הספר לא נמכר היטב. אפילו העורך לשעבר של "7 ימים" לא הצליח לגייס את אמצעי התקשורת למען ספר שהוציא. זאת, לדבריו, משום שאביגור-רוחם, להבדיל משאר סופרי ההוצאה, אינה ידוענית: היא "לא תספק סיפורי זימה או תצטלם בביקני". לשבוע

⁴⁴ הקומונה של רם אורן באתר "תפוז" (נדלה לאחרונה ביולי 2016): <http://www.tapuz.co.il/Communa/userCommuna.asp?Communaid=10168>

הספר של אותה שנה הגיע אורן עם 4850 עותקים מתוך ה-5000 שהודפסו. הוא חילק שם מאות עותקים בחינם, כדי ליצור את ה"באז" סביב הספר – כידוע, הפרסום הטוב ביותר הוא מִפֶּה לאוזן – ובכל זאת, הספר לא נמכר. ואזי, כשנה לאחר יציאת הספר לאור, הוא עלה לתודעת הציבור. באמצעי התקשורת פורסמו שבחים עליו, ביניהם המלצות מפי גרשון שקד; הכתבת דליה קרפל נסעה לביתה של הסופרת במושב אבטליון כדי לראיין אותה לכתבה במוסף "הארץ". הספר זינק לרשימות רבי-המכר, עמד בראשן במשך עשרות שבועות ונמכר ב-65 אלף עותקים. בסופו של דבר עברה אביגור-רותם להוצאת "כנרת, זמורה-ביתן, דביר".

"קשת" הוציאה רק כחמישים כותרים בעשר שנות פעילותה, רובם ספריו של אורן עצמו, אך כמעט כל אחד מהם עמד במקומות הגבוהים ברשימות רבי-המכר במשך שבועות רבים. כלומר, המו"לות הישראלית האיכותית יותר, מוציאה אל השוק בעשרות כותרים מדי חודש, בתקווה שאחד מהם יהיה רב-מכר, בעוד שאורן מבטיח הצלחה ותמלוגים באמצעות ההתמקדות בסופרים ידועים ברובם, בעלי יכולת לספר סיפור סוחף, גם אם הוא שייך לסוגות טריוויאליות יותר, יחד עם היכולת לשווק את ספריו. הקסם הפופולארי הזה הוא, במידה רבה, תמונת הראי של המו"לות הישראלית העכשווית, בה גם הסופרים הנחשבים מצליחים, מתרוצצים אחר פרנסתם, רצוא ושוב.

הוצאת "אבן חושן"

בקצה השני של הסקאלה, דוגמה הפוכה ל"קשת" באידיאולוגיה שלה היא הוצאת "אבן חושן", כשהחוויה מהספר אליה היא מכוונת אינה בתחום הבידור הקל, ויש בה הרבה צן ההנאה האסתטית. "אבן חושן" היא הוצאה משפחתית, המנוהלת בידי עוזי אגסי ובנו, עידו. היא הוקמה באמצע שנות ה-90 והיא ממוקמת בחצר הבית של בעליה ברעננה. עוזי אגסי מבקש ללכת בעקבות "ספרי תרשיש", שנסקרו בשער הרביעי – כוונה, שבאה לידי ביטוי בשמה של ההוצאה, שהרי אחת מהוראות המילה 'תרשיש' היא אבן מאבני החושן. כך משמיע אגסי, שהוא רואה את עצמו כממשיך מסורת של עשיית ספרי-איכות בישראל.

"אבן חושן" הוקמה אפוא כדי להוציא ספרים בעלי ערך אסתטי בנוסף לערכם הספרותי – ספרים המיועדים לאוהבי ספר, ביבליופילים, הרואים את הספר כמעשה אמנות. הוא מוציא ספרי שירה, סיפורים קצרים, מאמרים על אמנות בכלל ועל אמנות הדפוס בפרט; הוא עוסק, בעצם, בכל נושא שראוי לצאת במהדורה ביבליופילית, מתוך הקפדה על איכות הנייר וחומרי הכריכה, העשויה ביד. "אבן חושן" מוציאה גם כתב-עת לשירה בשם "שבו".

אגסי ראה לנגד עיניו את דבריו של משה שפיצר, המו"ל של "ספרי תרשיש": "[...] מתוך כובד ראש ומצפון רגיש, נוכל אולי להגיע לצורת אות דפוס שתהיה יפה לצרכים המודרניים של ההדפסה מבלי להתרחק מן הצורות המקובלות ריחוק עקרוני".⁴⁵ אגסי יצר אפוא גופנים מיוחדים להוצאת הספרים שלו. סיפור מעניין הוא גלגוליה של האות המיוחדת (מטיפוס "דרוגולין"), שהפיק לספר שיריה של אלזה לסקר-שילר בתרגום נתן זך. הוא נטל אות, ששפיצר רצה לעשות בה שימוש כשעבר עם המעצבת הגראפית פרנצסקה ברוך (ראו בשער הרביעי), כדי שהיא תעבד את האות. אולם בשל התווים הדקים שלה האות שיצרה

⁴⁵ שפיצר, מ. (תש"ח-תשי"ב). "על האותיות שלנו" (עמ' 480-501). עלי עי"ן: מנחת דברים לשלמה זלמן שוקן אחרי מלאת לו שבעים שנה. ירושלים.

לא התאימה לדפוס הַבְּלָט, שהיה הרווח באותה העת. עוזי אגסי מצא את האות המתאימה אצל אוהב אותיות אחר – אלי גלעד, שאביו, צבי גולדברג, עבד גם הוא אצל שפיצר. הוא העביר אותה לתוכנת מחשב והשתמש בה לספר השירים של אלזה לסקר-שילר. סיפור זה מעיד על הנטייה לאסטטיקה בכל ספרי ההוצאה.

“אבן חושן” הוציאה ספרים במהדורות עממיות יותר, שנמכרים בחנויות, לצד מהדורות שהעותקים שלהן ממוספרים וחתומים בידי אמנים; אך גם במהדורות העממיות, העיצוב מעולה והחומרים משובחים. בדרך כלל מוציא אגסי ספרים – ספרי שירה בעיקר – שאפשר לערב בהם עבודת אמן חזותי עם יצירה כתובה. מתוך כתבי היד, שמגיעים אליו, הוא בוחר את אלו שמעוררים בו עניין. הוא לא יהסס להוציא ספר, שתפוצתו צפויה להיות מזערית.

הסדרות של ההוצאה קרויות בשמות אבני החושן. בסדרה “פטרדה” (טופז) הופיע “חצי שעה לפני המונסון” – תשעה שירים מאת דליה רביקוביץ, מלווים בחיתוכי עץ מאת האמנית פמלה לוי. הוא הודפס בדפוס בלט על נייר בעבודת יד. הספר יצא במהדורה בת 90 עותקים ממוספרים וחתומים. הביצוע נעשה בידי עוזי אגסי ובנו עידו אגסי. הספר הוא מעשה אמנות לכל דבר. ספרים נוספים בסדרה הם: “בים העתיק שלנו”, שירים מאת ישראל פנקס וציורים מאת לאה ניקל; “מחברת החלומות”, שירים מאת אגי משעול ותשע רפרודוקציות לעבודת בצבעי מים מאת איריס קובליו; “הספריה”, שירים מאת הרולד שימל ותצלומים מאת בתו, אביגיל שימל. גם הוא ספר מרשים במראהו החיצוני. הספר יצא גם במהדורה הביבליופילית, שבה הוא ממוספר וחתום בידי שני האמנים. הסדרה “אודם” מוקדשת להגות הרוחנית ולפילוסופיה של המזרח ושל המערב. הספר הראשון בסדרה זו הוא “ספר הטאור”, שתורגם והוער בידי נסים אמן. בסדרה “שבוי” הופיע הספר “ארבע שעות גג”, המוקדש לדיוקנאות בשירה ובציור. את הדיוקנאות צייר יאן ראוכוורגר.

להוצאת "אבן חושן" חוג קונים וקוראים קבוע, שחלקם אינם נרתעים ממחירי הספרים של ההוצאה. מחיר עותק של ספר השירים של דליה רביקוביץ, "חצי שעה לפני המונסון", הוא שבע מאות דולר. ארבעת אלפים דולר הוא מחיר כל אחד מששת העותקים של "עלילות גלגמש" (1999, בתרגום ש.שפרה) ובו שבעה עשר תחריטים ותבליט נחושת על הכריכה, מעשה ידיו של צביקה לחמן. כל העותקים נמכרו.

הוצאת "חרגול"

הוצאת "חרגול" נוסדה בשנת 1998 בידי העורך והמתרגם מסינית, מאנגלית ומצרפתית, דן דאור (1937–2009) יחד עם יהונתן נדב, לאחר שהיה עורך בהוצאות "שוקן" ו"מפה" (ב-2016 משמש כמנכ"ל הוצאת אקדמון). ההוצאה מוקמה בתחילה בביתו של דאור. בשנת 2003 הצטרף אליה אלי הירש כעורך המקור בכלל, וסדרת הפרוזה העברית "חרגול פלוס" בפרט. נכון לשנת 2016 ראו אור על-ידי ההוצאה כ-200 ספרים. בין השנים 2013 ל-2015 הוציאה כ-25 ספרים, קרי, כשמונה ספרים בשנה (לשם השוואה, עשור קודם לכן, 2003–2005 הוציאה לאור 43 ספרים). שמה נודע כהוצאה אליטיסטית וקפדנית בכתיבה, בעריכה ובעיצוב. כמו הוצאות קטנות אחרות, "חרגול" התפתחה וגדלה במרוצת השנים ושיתפה פעולה עם הוצאות אחרות. מינואר 2006 ועד סוף אפריל 2013 פעלה הוצאת חרגול בשיתוף פעולה עם הוצאת עם עובד. אנשי "חרגול" הרוויחו את כוחה המו"לי של ההוצאה הותיקה ואת כוחות ההפצה והשיווק שלה, ואילו "עם עובד", שהחלה לקפוא על שמריה (ראו בשער החמישי), הרוויחה סדרת פרוזה מרכזית וחדשנית, סדרת "חרגול פלוס". ממאי 2013 החלה בשיתוף פעולה זהה עם הוצאת מודן. באתר ההוצאה נכתב כי "במסגרת זו תמשיך הוצאת חרגול לפעול כחברה עצמאית וכמערכת עצמאית. כל ספרי חרגול ייצאו תחת שמותיהן וסימניהן המסחריים של שתי ההוצאות. הוצאת מודן תפיץ ותשווק גם את ספרי חרגול הקודמים".⁴⁶

הספר הראשון שראה אור במסגרת שיתוף הפעולה עם "עם עובד" הוא הספר "הרומן הרומנטי שלי" מאת נילי לנדסמן (2006), שבהמשך הוציאה ב"חרגול פלוס" גם את ספרה "בטוב וברע" (2010). סופרים נוספים שכתביהם ראו אור על-ידי "חרגול פלוס", הם שירי ארצי, אבנר ברנהיימר, תמר גלבץ, דן צלקה, רוזן ברקאי, חיים לפיד, נחום מגד, חגי דגן, צבי טריגר, מיכל זמיר, סמי

⁴⁶ ראו באתר ההוצאה (נדלה לאחרונה ביולי 2016):

<http://xargol.co.il/index.php?cat=11>

שלום שטרית, ערן בר-גיל, שמעון ריקלין, אריאל הירשפלד, מאיה ערד ואלון חילו. ספריהם של כל אלו, ובעיקר של השניים האחרונים, זכו בחשיפה רבה בתקשורת ובהכרה באיכותם. מאיה ערד המשיכה ופרסמה את ספרי הפרוזה שלה בהוצאת "חרגול" בעריכת אלי הירש, ואילו אלון חילו, לאחר הצלחת ספרו "מות הנזיר" (2004), הוציא את "אחוזת דג'אני" על-ידי "ידיעות ספרים" וגם הספר הזה הצליח מאוד.

"נהר ספרים"

על "נהר ספרים", שנוסדה בשנת 2003 בידי בני הזוג מירן, הסופר והמתרגם ראובן מירן, ועורכת הלשון והתרגום, שושי מירן. כך מספר ראובן מירן:

היה לנו מזל. מצאנו נישה בין "בבל" לבין "רסלינג" לבין "ספרית פועלים". הספר הראשון שיצא ב"נהר" היה הספרון "בוקר חום" מאת פרנק פאבלוף [שעסק בפאשיזם, מכר 5,000 עותקים והומלץ כחומר לימוד באזרחות]. זה מימן את הספר השני והשלישי, "הזכות לעצלות" של פול לפארג ו"אני נכון למות" של נלסון מנדלה, שמימנו את הבאים אחריהם. בנוסף, מסתייעת "נהר" בפרסום חלק מהספרים במימון של המכון הצרפתי והמפעל לתרגום ספרי מופת. וחוץ מזה, אשתי, שושי ואני יודעים לתרגם ולערוך, אשתי יודעת לקרוא איטלקית, צרפתית ואנגלית, אנחנו עובדים מהבית, אין לנו הוצאות משרד ובעיקר – אנחנו לא מתקיימים בפועל מההוצאה... אנחנו מנסים לעמוד בהבטחה שהבטחנו לעצמנו, שנוציא רק ספרים שהיינו רוצים לראות בחנויות בעברית, ולא להיכנע לטקסטים שהם יותר מכירים, אבל יסטו מהקו שלנו.⁴⁷

⁴⁷ לב-ארי, ש. (2005, דצמבר 25). לענף הספרים דרוש כיוון. הארץ (נדלה לאחרונה בספטמבר 2016).

<http://www.haaretz.co.il/literature/1.1067987>

בהוצאה ראו לאור למעלה מ-100 ספרים (נכון ל-2016), לא-מעטים מהם תרגומים מן הצרפתית, ואלו נודעים כספרים איכותיים ומוקפדים מן הבחינה המו"לית והאינטלקטואלית. יצויין לטובה כי רבים מבין ספרי ההוצאה מציעים מלבד הטקסט עצמו גם הקשר רחב המתפרסם בפתיחה ובאחרית דבר ובהם דיון ביצירה וביוצריה. לשם הפקת ספרים אלו נעזרת ההוצאה גם בתמיכה מהמכון הצרפתי לתרגום ספרים ומהמפעל לתרגום ספרות מופת. כהוצאה קטנה ההוצאה חסכונית מאוד בהוצאותיה כשהיא פועלת מביתם של בני הזוג מירן בבנימינה ונסמכת על כשרונם באיתור הספרים והטיפול בהם, כשלעתים הם מגייסים פריילאנסרים לתרגום והפקת ספר מסוים. בין הספרים שראו אור בהוצאה: "סיפור אירוני" מאת ג'וזף קונרד (מאנגלית: ניצה פלד), "להריח בושם" מאת גוסטב פלובר (מצרפתית: אביבה ברק-הומי), "מותו של שאפתן" מאת אונורה דה בלזק (מצרפתית: ראובן מירן). לסיכום הדיון בהוצאה, ולשם מחשבה רחבה יותר, על מו"לות בעידן הדיגיטלי, אני מבקש להביא סטטוס שפרסם ראובן מירן בעמודו הפייסבוק שלו, בו הוא עושה שימוש חכם כדי לחבר את הקוראים לספרי ההוצאה ולחשוף בפניהם תופעות תרבותיות. הנוכחות ברשתות החברתיות של מו"לים משמעותית במיוחד עבור הוצאות קטנות יותר, ללא תקציבי שיווק ופרסום, והיא מסייעת למו"לים לעקוף את השיווק דרך חנויות הספרים ומקדמת את המכירה הישירה מן המו"ל אל הצרכן. הנה הסטטוס שפורסם ב-31 באוגוסט 2016:

להוציא ספרים לאור, זו אמירה. את סוג האמירה אפשר לזהות על פי הספרים שהמוציא לאור מוציא לאור. אבל יש משהו מעבר לזה, וזהו אחד התענוגות השמורים למוציא לאור זעיר של הוצאה קטנה: לפגוש אנשים שאוהבים את הספרים שאתה מוציא לאור עד כדי כך שהם רוכשים אותם, לעתים אפילו בהתרגשות לא מוסתרת. הבוקר חוויתי את החוויה הייחודית הזאת כפול שלוש. בשש בבוקר, בבית קפה תלאביבי שעובדיו עסקו עדיין בהורדת הכיסאות ההפוכים מהשולחנות, פגישה עם מעצבת פנים שניהלה בעבר הרחוק הוצאת ספרים גדולה. בשמונה, באותו מקום, עם מרצה ותיקה ומוערכת מאוד לתולדות האמנות האירופית ובן זוגה עובד המדינה

הבכיר לשעבר. באחת-עשרה, כבר בדרך צפונה, במפרץ חנייה בנתניה, בלשן עברי נלהב ואיש שיחה מרתק, שקיבל את הספרים שהזמינה אחרות המתגוררת באחת היבשות הרחוקות, אם לא הרחוקה ביותר. בסך הכול נמשו היום מהנהר 11 ספרים, אבל חשובים מכך המיפגשים עם האנשים, אנשים שאוהבים ספרים עד כדי כך שהם רוכשים אותם, לעתים אפילו בהתרגשות לא מוסתרת ובכך הם מאפשרים להמשיך ולהוציא לאור ספרים שאנשים כאלה אוהבים.

הוצאת "עברית"

בית ההוצאה "עברית" נוסד בשנת 2004 בידי יוסף כהן. בהיותו עורך החדשות ולאחר מכן העורך הראשי של המקומון הירושלמי, "כל העיר" הוביל כהן מגמה של ביקורת חריפה מול בעלי הכוח בכלל, ומול מי שהיה ראש עיריית ירושלים באותה תקופה, אהוד אולמרט.⁴⁸ אפשר לומר כי הקו הפוליטי-הביקורתי הזה הונח ביסוד בית ההוצאה שהקים. הוא הוציא את ספרי העיון, "צבא הצללים", "ערבים טובים" ו"ככר השוק ריקה" מאת הלל כהן (שאף הוא עבד בעבר ב"כל העיר", וכיום הוא פרופסור באוניברסיטה העברית), את "גולאג" מאת אן אפלכאום ואת "נירנברג 1946 – הראיונות הגנוזים עם פושעי המלחמה הנאצים", וכן ספרי פרוזה, המושתתים על נסיבות פוליטיות, ובהם "המועמד ממנצ'וריה" של ריצ'רד קונדון (תרגום: אסף גברון) ומכיוון אחר – "ערבושית" של אליסיה אריאן (תרגום: עפרה אביגד). בעשור השני למאה העשרים זכו להצלחה הספרים של הסופר ההולנדי הרמן קוך והאמריקאי ג'ון ורדון. בנוסף לספרים אלו אפשר להזכר את ספרי הבלש, ובמיוחד את אלו של הסופר הסקוטי, אלכסנדר מק'קול סמית. בשנות השיא שלה הוציאה הוצאת "עברית" למעלה מ-10 כותרים בשנה, אך בשנים רבות מספר הכותרים נע סביב 5 כותרים בשנה. שיטת מיון הכותרים

⁴⁸ גילוי נאות: כותב דברים אלו עבד תקופה מסוימת ככתב תחת יוסף כהן בעת שהיה עורך החדשות ב"כל העיר"

בהוצאה, המתבססת בשדה הפרוזה על ספרות מתורגמת, דומה לנעשה בהוצאות אחרות. בראיון עמי (ינואר 2017) סיפר יוסף כהן על תהליכי המיון בעידן הדואר האלקטרוני: "כולם מקבלים התראות על אלפי ספרים שיוצאים בעולם מסוכנויות ספרותיות והעניין הוא לעשות את הסלקציה. מגיעים עשרות מיילים ביום, בחלקם בתחומים שלא מעניינים אותי או בתחומים שאני לא מתיימר לקבוע אך יש ספרים שנותנים בהם מבט נוסף. בחלק מהספרים מבקשים עותקים לקריאה לספרים שלא יצאו. יכולים לקבל קובץ מחשב, קובץ באמצע עריכה, שיצא בעוד שנה, ועל סמך זה מחליטים... התחרות, בסופו של דבר, היא מי מזהה קודם, מכיוון שבארץ לא נפוץ עניין ה-bid, מכרז בו תחרות מי משלם יותר. זה שוק קטן, ויש גבול כמה את יכול לתת כמקדמה".

באמצע שנת 2005 נחתם הסכם לשיתוף פעולה בין הוצאת "כתר" ל"עברית", שעל-פיו משתמשת זו האחרונה בדפוס ובמנגנוני ההפצה של "כתר". במובנים רבים דומה המהלך לזה של "ידיעות אחרונות" עם "ספרי עליית הגג" ועם "בבל", ושל "עם עובד" עם "חרגול". מהות שיתוף הפעולה הייתה שהוצאת "כתר" שיתפה פעולה בהדפסה, שיווק והדפסה של ספרים נבחרים מתוך הקטלוג של "עברית", כך שההוצאה הקטנה חוסכת הוצאות רבות בתחומים שהוזכרו, וההוצאה הגדולה נהנת מהקטיף המדויק של המו"ל הקטן, שיכול להעניק הן לתהליכי המיון והן לתהליכי ההפקה כשרון ותשומת לב. עם מכירת הוצאת "כתר" להוצאת "מודן" בשלהי 2016 עברה "עברית" לשותף פעולה עם ההוצאה הגדולה, בלי שינוי מהותי באופי הקשר, כשההוצאה הגדולה בוחרת כותרים אותם תוציא עם ההוצאה הקטנה, אך בלי התמיכה של בית הדפוס, כפי שהיה בעידן שיתוף הפעולה עם הוצאת כתר. בראיון לקראת שבוע הספר של שנת 2007 אמר כהן:

רומנטי ומטורף ככל שזה נשמע, כל מו"ל הוא גם מהמר. עדיין לא התגלתה הדרך לנחש או להעריך איזה "כותר" יכסה את הוצאות ההפקה שלו (שלא לומר יהיה רווחי). ספר ראשון של סופר לא-מוכר בהוצאה עלומה עשוי לזכות ברצונות נלהבות, למכור רק חמישה

עותקים, לקבל קיתונות שופכין, להפוך רב-מכר – או כל שילוב של הנ"ל. באותה מידה, הרב-מכר הבא של מחבר הרב-מכר הקודם בהוצאה הגדולה, ששותפה ברשת חנויות הספרים הדומיננטית, עלול להתגלות, אחרי קיוזו המקדמה הנדיבה ועלות קמפיין הפרסום ברדיו, כאסון פיננסי. בשעה שכל הוצאות הספרים הגדולות גדולות באותה דרך, ההוצאות הקטנות – קטנות כל אחת על פי דרכה. אם הוצאות גדולות הן מעין סופרמרקטים (עם סדרות האיכות בתפקיד המעדנייה), הוצאות קטנות הן חנויות בוטיק (או בסטה בסימטה צדדית בשוק מחנה יהודה, במקרה של הוצאת "עברית"). אחרי יותר משלוש שנים וכארבעים ספרים, לא ניסחתי אידיאולוגיה מו"לית, אלא אם כן הימנעות מפלצנות היא סוג של אידיאולוגיה. מכל מקום, העיקרון העקבי היחיד שאני מחזיק בו בהקשר המו"לי אינו תוכנית אלא טכנית-ערכית: לשרוד בלי לבקש תמיכות, תרומות ושנור מקרנות, גופים ומוסדות שוחרי טוב. שנאמר: אל תצריכנו לא לידי מתנת בשר ודם ולא לידי הלוואתם, שמתנתם מועטה וחרפתם מרובה.⁴⁹

"קשב לשירה"

כך מציגה הוצאת "קשב לשירה" את עצמה במה שנותר מבלוג האינטרנט שלה:

הוצאת "קשב לשירה" הוקמה בשנת 1997 בידי המשוררים משה דור גיורא לשם ורפי וייכרט. לימים הצטרפו למערכת: המשורר והעורך ישראל הר, חוקר הספרות והמתרגם דוד וינפלד והמתרגם והמסאי אורי הולנדר... "קשב" מציעה ספרים מיוחדים לאוהבי השירה באשר הם, ממיטב שירת העולם וכן ממיטב השירה העברית. אנחנו עובדים

⁴⁹ קרפ, ע. (2007, יוני 1). 11 מו"לים קטנים מספרים, מתלוננים, מייחלים, הארץ (נדלה לאחרונה בספטמבר 2016).

<http://www.haaretz.co.il/literature/1.1414123>

בהתנדבות מתוך אהבה לשירה ומקווים שספרינו ימצאו דרך לליבכם.⁵⁰

כפי שמעיד עליה שמה, ההוצאה מתמחה בספרי שירה. על-ידיה ראו אור למעלה מ-160 כותרים (נכון ל-2016). באוקטובר 2011 הופיעה באתר הודעה לאקונית: "המערכת אינה מקבלת כתבי-יד חדשים עד להודעה חדשה", ובמהלך אותה שנה ראו אור כמעט עשרים ספרי שירה חדשים. במשאל בין עורכי ספרות, שערכה עלית קרפ ב"הארץ" (1/6/2007), אמר רפי וייכרט דברים ברורים ומפורטים:

כשהקמנו את "קשב לשירה" בקיץ 1997 – משה דור, גיורא לשם וכותב שורות אלה – חשבנו שנפרסם מדי שנה בשנה שניים-שלושה ספרים ממיטב שירת העולם וממיטב השירה העברית. מצעדים מהוססים הגענו לכך שבשנים האחרונות אנו מפרסמים כ-15 ספרי שירה בשנה, יותר מספר לחודש. התחביב נהפך לעבודה יומיומית מדירת שינה. רוב הפעילות ממומנת מכיסו הפרטי, והלא מתפקע, של כותב שורות אלה. מקצת הספרים קיבלו תמיכה מן המועצה לתרבות ולאמנות של מפעל הפיס ואחדים מקרן תל-אביב ע"ש יהושע רבינוביץ'. בשנים הראשונות עבדנו ביתו של המשורר גיורא לשם ובשנים האחרונות שכרנו משרד הממוקם מול כיכר רבין. הצלחנו לפרסם עשרות ספרי שירה מתורגמים משלל שפות, של משוררים דגולים, שלא נדפסו קודם לכן בעברית בפורמאט של ספר (למשל, איוון לאלייץ' הסרבי, תומס טראנסטרומר השוודי – זוכה הנובל 2011, תדאוש רוז'ביץ' הפולני, אליזבת בישופ האמריקאית ורבים אחרים). הבאנו אל בית ההוצאה כמה מן הקולות הבולטים של השירה העברית בת זמננו: טוביה ריבנר, אריה סיון, רחל חלפי, אורי ברנשטיין ואחרים. באירועים ספרותיים, שאירגנו בעשר שנות קיומנו בשלוש

⁵⁰ ראו באתר ההוצאה (נדלה לאחרונה בספטמבר 2016):

<https://keshevpoeetry.wordpress.com/about-2/>

הערים המרכזיות ובפריפריה, אירחנו אלפי אוהבי שירה, מפגישות קאמריות של עשרים איש לפגישות של 300 ויותר. בכל ערב כזה הבאנו את הספרים שבהם דובר ואפשרנו לקהל לעלעל בהם ולרכוש אותם. השיא היה כמובן בביקורה של כלת פרס נובל לספרות לשנת 1996, ויסלבה שימבורסקה, שריתקה המונים (ועדיין מחזיקה בשיא המכירות של ההוצאה). באשר לצדדים הפחות מוצלחים, הייתי מציין שניים. ראשית, חוסר היכולת להפוך כל ספר שירה, מקור או תרגום, למצרך שאלף ישראלים ירצו להניח על המדף. מול רבי המכר בשירה יש ספרים מעולים, שלא מוכרים אפילו מאה עותקים. כעורך, אני חושב שזה הפסד צורב של הקהל ושל המשוררים, שיכולים ללמוד הרבה מהפוליפוניה המופלאה שהצענו. ושנית, קשה לשכנע את הרשתות הגדולות להחזיק כמה מאות ספרים משלנו על המדפים למשך שנים אחדות, כדי לאפשר לקהל את המפגש עמם גם אחרי חודשי החסד הראשונים. זה מאבק הירוואי בין תרבות לממון, ולצערנו ברור לנו מי ינצח בו.

"אנדלוס"

ההוצאה הזו מוזכרת בספר למרות שלמעשה חדלה להוציא ספרים, ובשנות פעולתה הוציאה לאור כ- 23 ספרים. ההתעכבות על הוצאה זו נובעת מתוך הרעיון שעמד בבסיס ההוצאה, והנשיה המיוחדת אותה תפסה. "אנדלוס" הוקמה בידי יעל לרר בשנת 1998, וכך היא הצהירה באתר האינטרנט שלה:

אנדלוס היא הוצאה לאור שמתמקדת בתרגומים מהספרות וההגות הערבית לשפה העברית. אנדלוס היא גם שפה ומקום. "תור הזהב" של התרבות הערבית והעברית, האסלאמית והיהודית. תקופה בה התרבות העברית הושפעה על ידי התרבות הערבית ואף השפיעה עליה. תקופה בה

יצרו גדולי ההוגים, הסופרים והמשוררים, היהודים והערבים, היהודים-ערבים. למרות מיקומה של ישראל בלב העולם הערבי, הרי שהישראלים קוראי העברית כמעט ואינם חשופים לתרבות הערבית, ובעוד פחות לספרות ולהגות הערבית [...] כך, מאז שנות השלושים תורגמו לעברית מערבית פחות מארבעים כותרים, בעוד שלצרפתית, למשל, תורגמו מערבית למעלה מ-400 כותרים. "אנדלוס" מבקשת לעשות למילוי חלל זה על יד מפעל תרגומים שיכסה היבטים נרחבים של התרבות והיצירה הערבית בתחומי הספרות, השירה וההגות, ומכל קשת היצירה: ספרות מודרנית וקלאסית, כתיבה תעודית, אמנות, שירה, מחזות, סאטירה, הגות וביקורת. החשיפה לספרות הערבית, מלבד חשיבותה העקרונית, היא קודם כל הזדמנות חשובה לקורא העברי להנות מיצירה אמנותית איכותית שאינה זמינה בצורה מספקת.

בין הספרים שראו אור בהוצאה זו: "בֵּאב אלְשֶׁמֶס" ו"יאלו" של אליאס ח'ורי; "אבן הצחוק" של הודא ברכאת, "אטאטא את השמש מהגגות" ו"הסיפור של זהרה" של חנאן אלשיח, "בור המים הראשון" של ג'ברא אבראהים ג'ברא, "מצב מצור" ו"למה עזבת את הסוס לבדו" של מחמוד דרוויש; "שירים באשדודית" של סמי שלום שטרית, "זֶן מתחתן" של אלטייב צאלח ו"רק לחם" של מוחמד שופרי. למרבה הצער התרבותי, ההוצאה חדלה לפעול כעשור לאחר שהחלה לפעול. אך השאלה התרבותית שהעלתה עדיין מחכה לתשובה מו"לית הולמת.

הוצאת "פרדס"

הוצאה זו קמה בשלהי תקופת המחקר, בשנת 2000, במתווה של הוצאות קטנות-פריפריאליות אחרות שנזכרו כאן, וככזו היא יושבת בשכונת הדר שבחיפה, כשבראשה עומד דוד גוטסמן. באתר ההוצאה מעיד על עצמו גוטסמן כי למד טכנולוגיות דפוס במכללת הדסה בירושלים וכמו כן למד במחלקות לבלשנות ולהיסטוריה כללית באוניברסיטה העברית וקורסים לספרות באוניברסיטה הפתוחה. גוטסמן מספר כי עבד "קרוב לשנתיים בהוצאת כרמל בירושלים, בה המו"ל, ישראל כרמל, נתן לי יד חופשית ויכולתי להתנסות בכל מה שעניין אותי בתחום. אחר כך עזבתי את ירושלים ולאחר טיול ארוך בהודו התמקמתי בחיפה בה נולדתי והתחלתי לעסוק בהוצאה לאור".⁵¹

ההוצאה פועלת בז'אנרים שונים אבל ידועה בעיקר בתחום ספרי השירה ובתחום ספרי העיון כשהאוריינטציה הפוליטית של ההוצאה נוטה למחשבה הביקורתית והנטייה השמאלית, ואף שמאלית רדיקאלית. בתחום הפרוזה המקורית פועלת בהוצאה משנת 2015 סדרה בשם "מלח מיס" ובה ראו אור (נכון לספטמבר 2016) כשמונה ספרים. בהקשר לקו הפוליטי של ההוצאה יוזכר כי בהוצאה רואים אור גם כתבי עת ביקורתיים ובהם: "סוציולוגיה ישראלית", "חברה אזרחית ומגזר שלישי בישראל", "סדק: כתב העת לנכבה שכאן", "דקה: כתב עת לשירה ולביקורת", "מחברות קולנוע דרום" ו"תו+". במשאל שערכה עלית קרפ מעיתון "הארץ" לקראת שבוע הספר של שנת 2007 התייחס גוטסמן לקו של ההוצאה: "אומרים לי שההוצאה שלי היא רדיקלית. זה לא נכון. לבנות חומה מבטון בגובה שמונה מטרים, תוך הפקעת בתים ואדמות והריסת כל הסובב - זה רדיקלי. לנצל ולהשפיל ללא הכרה ועד תום את משאבי הטבע, את החלש,

⁵¹ מתוך הבלוג של הוצאת פרדס. ראו כאן (נדלה לאחרונה בספטמבר 2016): <https://pardespublishing.wordpress.com/about>

את האחר - זה רדיקלי.⁵² באותו משאל סיפר גם על ההיסטוריה של ההוצאה וכיווניה:

מקורה של המלה פרדס בשפה הפרסית והיא נכנסה לעברית דרך היוונית, שהיתה שגורה בפיהם של תושבי המקום בתקופת המשנה. מלמדים את ילדי הגן ובית הספר כי אותם יהודים דוברי יוונית היו מתייוונים מכיוון שאימצו את התרבות הזרה ואת שפתה, ומהללים את קנאי הדת היהודים שלקחו את העניינים לידיים, ובדרכי טרור שלא היו מביישות את המיליציות בדארפור הקימו כאן מדינת הלכה לתפארת. ממשיכי דרכם בתקופה הרומית גרמו באותן שיטות לאסון. בחרתי את האות פאי היוונית כלוגו, כאות הראשונה של המלה פרדס, לזכרם של אותם מתייוונים - בני דתות ועדות שונות, שומרי דת וחילונים כאחד. הוצאת "פרדס" נמצאת בשכונת הדר, ברחוב מסדה 30, מול תחנת הכרמלית, הלא היא הרכבת התחתית היחידה בישראל. רחוב מסדה הוא מקום מפגש יומיומי ואמיתי של בני קבוצות באוכלוסיה שבדרך כלל מנוכרות זו אל זו: סטודנטים וסטודנטיות, בני עיר ובני כפר, מהגרים דוברי רוסית שמצאו את ביתם בשכונה ב-15 השנה האחרונות ועוד. בתי הקפה כאן רוחשים פעילות חברתית-פוליטית. ההוצאה נמצאת בחנות ברחוב. בחלון הראווה מוצגים ספרי ההוצאה לעיני העוברים ושבים ולפעמים מישוהו נכנס לעיין בספר. זה מותר. בחלל הכניסה הקטן מוצגות תערוכות אמנות מתחלפות. אני מוצא את המיקום ברחוב מפרה, שכן בעיני הכל בא מלמטה וצומח כלפי מעלה. ברחוב אתה נחשף במלוא הדרך-עליבותך - דבר הנדיר בעולמנו הווירטואלי.

⁵² קרפ, ע. (1/6/07). "11 מו"לים קטנים מספרים, מתלוננים, מייחלים". הארץ.
<http://www.haaretz.co.il/literature/1.1414123>

"אחוזת בית"

מייסדת הוצאת "אחוזת בית", שרי גוטמן, עבדה עם אהד זמורה בהוצאת "זמורה ביתן" למעלה מעשרים שנה והייתה לעורכת ההוצאה, עד שפרשה בשנת 2003, זמן קצר לאחר שההוצאה התאחדה עם "כנרת" והפכה לתאגיד מו"לות גדול, ואהד זמורה הפסיק להיות הקול הדומיננטי בה. כשנה לאחר מכן קמה ההוצאה "אחוזת בית". כך כתבה שירי לב ארי: "רבים תמהים כיצד עזבה שרי גוטמן בתקופה כלכלית קשה תפקיד של עורכת ראשית בהוצאה כה גדולה, המגובה ברשת חנויות ספרים. על תפקיד כזה, אומרים בענף, לא מוותרים בקלות, ואילו באמת היתה לה ההשפעה שרצתה בה, היא לא הייתה עוזבת" (לב-ארי, 14/12/03).⁵³ גוטמן אישרה: "יש בזה משהו. אני לא יכולה לומר שהצרו את צעדי, אבל זאת לא ההוצאה שלי. הרגשתי שאני יכולה להשפיע על ההחלטות, אבל לא הרגשתי בנוח עם כל ההחלטות שהתקבלו. גם אני, בהמשך דרכי, לא אוציא ספרים שלא יפרנסו אותי. עם זאת, אי אפשר להיכנס לתחום הזה בלי יומרה תרבותית" (לב-ארי, 14/12/03).

הקמת "אחוזת בית" הייתה בגדר הצהרה ברורה נגד מגמת ההתמסרות, שמתוות הוצאות הספרים הגדולות, ובעד טיפוח הספר האיכותי – וקהל הקוראים המתאים לו – באמצעות הפקת כותרים מעטים מדי שנה כדי להקדיש לכל אחד מהם את מלוא תשומת הלב. "אחוזת בית" הוציאה למעלה מ-50 כותרים – עשרה בשנה, בממוצע. בהם – ספרי שירה לא-מעטים וכן כתב-העת "הו!" בעריכת דורי מנור ואחרים. כמה מהמשוררים העבריים, שיצירותיהם ראו אור ב"אחוזת בית" – דורי מנור, סיוון בסקין, מאיה ערד, ענת לוין, נטעלי בראון – נחשבים לקולות בולטים בשדה השירה בישראל. כמו כן פרסמה ההוצאה ספרי פרוזה מאת אלכסנדר פושקין, אנה איסקובה, לואיג'י פירנדלו, ג'ון סטינבק, מריו רוגס יוסה, גיל הראבן, אמנון דנקנר, אהרן מגד, ואף ספרי עיון (אבינדב בגין).

⁵³ ראו בהרחבה: לב-ארי, ש. (2003, דצמבר 14). של מי המילה האחרונה. הארץ. <http://www.haaretz.co.il/misc/1.930968> (נדלה לאחרונה בספטמבר 2016).

בסוף שנת 2008 בחר העיתון הכלכלי "גלובס" בשרי גוטמן כאחת מחמישים הנשים המשפיעות במשק ובחברה בישראל. מעבר לראיית האנקדוטה ולספקנות והציניות, הנדרשת בהתייחסות לטבלאות מסוג זה, אפשר להוקיר את הבחירה הזו של "גלובס": עיתון כלכלי מהלל אשה, אשר עזבה מקום עבודה שהשקיעה בו את מיטב שנותיה, כדי לייסד עסק לא-כלכלי בעליל, אלא אידיאליסטי בתכלית. בראיון עימה הצהירה גוטמן על החזון של ההוצאה, "להיות חממה נחשקת לכל יוצר". עוד הובא מפיה בכתבה:

המהלך החשוב שלי ב-2008 הוא להישאר עצמאית ולא להתפתות להצעות עסקיות, לשותפויות במודל כזה או אחר. מאז שבית ההוצאה שלי מסתמן כעסק ששומר על איכות הכותרים שלו וגם מצליח כלכלית, אני מרבה לקבל הצעות שותפות מסוגים שונים. השנה התעצמו הפניות אליי משום שסיימתי את 2007 ברווח, ועם שלושה ספרים שכיכבו בו-זמנית ברשימות רבי-המכר בכל העיתונים, וזאת בשנה שרוב הוצאות הספרים הקטנות והבינוניות חוו קשיים והפסדים רבים. הפיתוי לשותפות היה גדול מאוד, אלא שבסופו של דבר תמיד התברר לי, שאחת ההשלכות היא צמצום כוח ההשפעה שלי על אופי ההוצאה במתכונתה החדשה. מי שמנסה להגביל אותי לא יכול להיות שותף שלי.⁵⁴

⁵⁴ לנימוקי הבחירה: דברת, נ. (2008, אוקטובר 6). שרי גוטמן בעלים ועורכת ראשית של הוצאת הספרים אחוזות בית. **גלובס**. נדלה לאחרונה בספטמבר 2016: <http://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1000388148>

במרץ שנת 2010 עשתה גוטמן מה שהצהירה שנה וחצי קודם לכן, כי היא מתנגדת לו בכל תוקף: היא חתמה עם "ידיעות ספרים" על הסכם דומה לזה, שחתמה "בבל" עם אותה ההוצאה. שרי גוטמן מסרה כי היא שמחה על המהלך. לדבריה, ההסכם הזה שונה מאלו שהוצעו לה עד אז, כיוון שהוא מבטיח לה חופש מוחלט בעריכה. היא הוסיפה והסבירה: "שותפויות כאלה הן מהלך נפוץ כיום בעולם כולו, וגם בארץ, בעיקר לנוכח ההתנהלות המסחרית בשוק הספרים כאן. זו תגובה ישירה לריכוזיות הכוח בידיהם של הגורמים הגדולים בשוק, שמקשה על הוצאות קטנות לגדול ולהתפתח בלי פלטפורמה חזקה כגיבוי."

מאה שנים חלפו מאז קמו שישים הבתים הראשונים של "אחוות בית" – השכונה שהפכה להיות העיר תל-אביב – לבין חתימת ספר זה עם הוצאת "אחוות בית". מאה שנים בין גוטמן לגוטמן: בין שמחה אלתר גוטמן, הוא ש. בן-ציון, הסופר, שדובר עליו בשער הראשון של הספר – עורך "העומר", שהקים את ביתו בין אותם שישים הבתים – לבין שרי גוטמן, שהקימה את בית ההוצאה "אחוות בית" בתל-אביב. השם "אחוות בית" מצביע על הקשר ההדוק בין בניין הארץ בחומר ובלבנים ובין בניין תרבותה במילים ובנייר. המילה "תרבות" עומדת בעברית הן עבור המילה Culture (תרבות במובנה הרוחני) והן עבור המילה Civilization (תרבות במובנה החומרי). המו"לות והאנשים הפועלים בתחומיה כמתווכי תרבות היא המחברת בין התשתיות החומריות לבין היסודות הרוחניים, בין החזון והיוזמה הכלכליים לבין החזון והיוזמה הספרותיים.